

UNIVERZITA KARLOVA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ČESKOSLOVENSKÉ ŠKOLSTVÍ A „NORMALIZACE“

Czechoslovak Education System and the process of
„normalization“

Ondřej Mašek

Vedoucí práce:	PhDr. Jiří Hnilica, Ph.D.
Studijní program:	Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Český jazyk a dějepis se zaměřením na vzdělávání
Rok odevzdání:	2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Školství v době normalizace vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze bakalářské práce je identická s její tištěnou podobou.

Místo vypracování: Mrákotice, Sedlec-Prčice

Datum: 7. 7. 2017

Podpis:

PODĚKOVÁNÍ

Mé poděkování směřuje především k PhDr. Jiřímu Hnilicovi, Ph.D. za jeho trpělivost a cennou pomoc při zpracovávání této bakalářské práce.

Podpis:

ANOTACE

Tato bakalářská práce je zaměřena na vztah ideologie a školství v období normalizace v ČSSR, především pak na konsolidační změny v počátcích 70. let 20. století. Přináší informace o historickém kontextu, který souvisí s dějinami Československa, přibližuje i reformy školství od roku 1948. Vychází z literatury tematicky zaměřené na školství této doby a především ze studia archivního fondu předsednictva Ústředního výboru Komunistické strany Československa.

KLÍČOVÁ SLOVA

Normalizace, školství, ideologie, konsolidace, KSČ, totalitarismus, Československo, socialismus

ANNOTATION

This bachelor thesis focuses on the relation between the ideology and the education system during the normalization era in the Czechoslovak Socialist Republic, mostly on the changes of consolidation in the early 1970s. It gives information about the historical context which is connected to the history of Czechoslovakia; it also describes the reforms of education system since the year 1948. The bachelor thesis uses literature about the education system of this historic period and mostly the archival fund of the chairmanship of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia.

KEYWORDS

Normalization, education, ideology, consolidation, CPC, totalitarianism, Czechoslovakia, socialism

OBSAH

ÚVOD	7
1 Historický kontext	14
2 Ideologie ve škole	29
3 Proměny školského systému za státního socialismu v Československu	32
4 Normalizační konsolidace školství v Československu	36
5 Ideologizace ve školském prostředí v počátcích normalizace	42
5.1 Výběr budoucích učitelů	45
5.2 Mimoškolní ideologizace	49
5.3 Politické vzdělávání a stranická organizovanost	53
5.4 Problémy ideologizace po roce 1968	57
Závěr	61
Seznam literatury a pramenů	63

ÚVOD

Tato bakalářská práce zpracovává průsečík dvou témat – školství a období normalizace v jejím počátku, tj. v první polovině 70. let, kdy probíhalo dokončování konsolidace a nastaly debaty o dalším ideologickém působení v této oblasti. U otázky školství si jistě dobře uvědomujeme, jak velký podíl má škola na formování nových občanů státu a jak je zcela podřízena režimu panujícímu v dané zemi nebo celé mocenské soustavě. V tomto ohledu školství se všemi stupni vzdělávání formuje pohled studentů a žáků na podstatnou většinu oblastí života – tzn. například na politiku, diplomacii, ekonomiku a samozřejmě historii. Toto „pěstování občanů“ uplatňují všechny politické systémy světa, ať již mají za úkol rozvíjet poslušnost ke státnímu zřízení, určitým idejím (lidská práva, osobní svobody, ...) či třeba nepsaným i psaným pravidlům. Pokusil jsem se nahlédnout do doby, kdy tehdejší režim formoval pohled na svět v Československé socialistické republice, především v období po tzv. Pražském jaru a v době nástupu normalizace, protože tento úsek dějin školství je v rámci poválečné a studenovélečné československé historie velmi významným.

Problematika, které se budu věnovat, je postavena na obecnou rovinu. Cílem práce není komplexní zkoumání některého ze školských stupňů, ani pohled do historie jedné školy (o nich existuje celá řada vynikajících prací, např.: *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace, Socialistická základní škola pohledem pamětníků, S minulostí zúčtujeme...*)¹, ale přiblížení obecné roviny školství v tehdy socialistické vlasti a vliv politiky na ni. Bakalářská práce přináší také informace o personálních a politických změnách, které proběhly v rámci školství na počátku 70. let 20. století, o způsobu jakým režim prováděl ideologickou výchovu občanů či jak si zajišťoval loajalitu pedagogických pracovníků.

¹ URBÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008; ZOUNEK, Jiří, Michal ŠIMÁNĚ a Dana KNOTOVÁ. *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017; JAREŠ, Jakub, Matěj SPURNÝ a Katka VOLNÁ. *S minulostí zúčtujeme: sebereflexe Filozofické fakulty UK v dokumentech sedmdesátých a devadesátých let 20. století*. Praha: Academia, 2014

Jelikož se budu zabývat vztahem ideologie a školy, je na místě nastínit ideologický (a níže také historický) kontext. Po druhé světové válce vznikl bipolární svět dvou supermocností a nastala doba označovaná jako tzv. studená válka. V této válce nedošlo k přímým konvenčním bojům mezi oběma velmocemi – USA a SSSR. Každá z mocností si hlídala své zájmy a snažila se oslabit protivníka, například snahami o svržení loajálních vlád, ovlivňováním menších států a jejich zařazováním do svých vlivových sfér, zbrojením, vývojem nových zbraňových technologií, vesmírným závodem a v neposlední řadě také výrobou a strategickým umisťováním jaderných střel. Tento úsek dějin byl politicky vyhoceným bojem – stál proti sobě Západ se svým demokratickým liberalismem a Východ přidržující se ideologie socialismu (příp. marxismu-leninismu). Dějinami studené války se zabýval např. Vladimír Nálevka v knize *Kapitoly z dějin studené války* či John Lewis Gaddis v díle *Studená válka*².

Střet těchto rozdílných ideologií, kde na každé straně stáli ideologičtí fanatici brojící proti oponentům, se musel nutně promítnout i do života běžných občanů. Tato ideologizace obyvatelstva probíhala především ve státech zcela či částečně totalitních.

Totalitní stát, příp. diktatura, je politický systém, ve kterém dominují dva principy – princip osobní vlády a princip legality.³ Osobní vláda je zde zastoupena jedním člověkem či úzkou skupinou lidí, která drží otěže státu. Principem legality je myšlena jednak častá obliba a podpora totalitních vlád (hlavně v zemích, které se potýkaly s ekonomickými problémy a tím pádem měly dostatek nespokojeného obyvatelstva), jednak určitý idealismus, který totalitní režimy propagují a snaží se ho prosadit i za potlačení vlády práva. Tento stav by však měl být pouze přechodný – po tu dobu, co se ve společnosti budou etablovat určité „vyšší“ hodnoty a po jejich nastolení dojde k vládě „vyšší“ spravedlnosti. Ovšem omezení vlády práva můžeme někdy pozorovat i u liberálních demokracií.⁴

Ve 20. století vznikly postupně totalitní státy (především Německo, SSSR, ...), které byly vybudovány na masové podpoře režimu, zajištěné naprostou kontrolou médií a

² NÁLEVKA, Vladimír. *Kapitoly z dějin studené války*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997; GADDIS, John Lewis. *Studená válka*. V Praze: Slovart, 2006

³ STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. V Praze: Scriptorium, 2014, str. 281

⁴ Tamtéž, str. 282

postupným zničením veškerých nezávislých, potenciálně opozičních institucí. Kontrolou udržení moci byla propaganda, také teror a represe vůči části obyvatelstva, která byla nepohodlná, případně vyjadřovala otevřený nesouhlas s vládou. Všechno řízení v těchto totalitních systémech probíhalo shora dolů – šlo o plné podřízení politickému centru bez výhrad.⁵ Friedrich a Brzezinski ve své práci *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* představují šest bodů (tzv. totalitární syndrom), podle kterých vymezili pojem diktatury. Jsou to – závazná ideologie, jediná masová strana (s jedním diktátorem), masový teror, monopol na informace a fyzické násilí, centrální řízení a plánované hospodářství.⁶

Pozdější podrobnější zkoumání ovšem narušilo onu myšlenku totálně ovládaného pasivního obyvatelstva, které je systematicky ničeno terorem a propagandou. Naopak, vidělo společnost jako aktivního aktéra, který je sice ovlivněn propagandou, ale více méně se může samostatně rozhodovat v určitých mantinelech – tedy společnost v totalitním státě již není viděna jako šedá totálně zmanipulovaná skupina obyvatel bez názoru, ale spíše jako společnost pragmatická (plná kariéristů využívajících, ne nutně vždy ráda, možnosti totalitního režimu).⁷ Sheila Fitzpatrick, která sepsala knihu *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times*, se věnovala vztahu sovětské společnosti, politiky a ideologie. Sovětského občana vidí především jako člověka, který se snaží přežít v těžkých dobách, a to jak nejlépe může. Každodenní život tedy neformovala pouze politická moc režimu, ale spíše starosti materiální každodenní povahy – jídlo, bytová situace, dostatek či nedostatek spotřebního zboží. Ideologie zde často hrála důležitou roli jako příznivý výhled budoucnosti, obyvatelstvo tedy svoji tíživou situaci obvykle chápalo jako přechodnou dobu, než se zcela ideologie etabluje a její výdobytky jim přinesou lepší život. A také si uvědomovali (především ve zmiňované SSSR) nedostatky předchozích režimů a svou tehdejší vlastní špatnou

⁵ Tamtéž, str. 283

⁶ BRZEZINSKI, Zbigniew a Carl J. FRIEDRICH. *Totalitarian dictatorship and autocracy*. 2nd ed., rev. by Carl J. Friedrich. New York: Frederick A. Praeger, 1966.

⁷ STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. V Praze: Scriptorium, 2014, str. 285-87

ekonomickou situaci, takže očekávali, že ten, kdo jim znovu přinese řešení na zlepšení jejich poměrů, bude opět komunistická strana.⁸

Po rozpadu Sovětského svazu a východního bloku nastala nová, moderní etapa zkoumání totalitní společnosti – myšlenka totálně ovládaného obyvatelstva opět vyvstala na povrch, ale v poněkud jiném podání. Společnost v diktatuře je dle moderního bádání sice ovládána, ne však kvůli jejich naprosté rezignaci a otupělosti terorem, ale hlavně proto, že si většinově osvojila ideologii režimu skrze propagandu. Společnost tedy není pasivní, ale je aktivní – často spoluutváří politiku režimu, někdy až takovým způsobem, který si vyžádá miliony obětí.⁹ Wendy Goldman ve své knize *Terror and Democracy in the Age of Stalin: The Social Dynamics of Repression* píše o stalinském teroru z let 1937-1938 v tom smyslu, že pachatelé čistek pocházeli z celého spektra společnosti, tedy že se nejednalo pouze o elity. Jednotliví občané se aktivně podíleli udáváním lidí, které neměli rádi nebo se jich báli. Tento postup probíhal především prostřednictvím odborové organizace, která měla 22 milionů členů – to znamená, že počet a stav pachatelů byl velmi různorodý. Tito lidé se mohli tímto způsobem velmi aktivně podílet na „řízení“ státu i společnosti a znamenalo to pro ně svým způsobem dosud nepoznanou míru demokracie.¹⁰ Ze zásadních principů fungování společnosti v totalitním (komunistickém) státě se k předcházejícím přidává ještě jeden – jejich vyjadřování: „*Přitom nebylo důležité, zda slovům, která aktéři sami vyslovovali, bezesbytku věří; mnohem důležitější bylo to, že pochopili, jak se mluvit má, a tento diskurs byli ochotni zapojit do každodenní vzájemné kontroly, vzájemného vynucování konformních vzorců jednání v každodenním životě.*“¹¹ Tento „ideologický“ slovník byl dobrým stabilizačním prvkem, neboť se za ideologii daly skrýt vlastní zájmy, které nebyly oficiálně podporovány. Mohl to být například přístup k „západní“ hudbě.

⁸ FITZPATRICK, Sheila. *Everyday stalinism: ordinary life in extraordinary times: Soviet Russia in the 1930s*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

⁹ STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. V Praze: Scriptorium, 2014, str. 290-91

¹⁰ GOLDMAN, Wendy Z. *Terror and Democracy in the Age of Stalin: The Social Dynamics of Repression*. Carnegie Mellon University, Pennsylvania, 2007. ISBN 9780521685092, 286 s.

¹¹ STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. V Praze: Scriptorium, 2014, str. 294

K objasnění vztahu školy, společnosti, která je školou významně ovlivňována, a režimu, je třeba se podívat na nedemokratické totalitní státy jednostranického typu. Samuel Huntington je rozdělil na dva typy, první – vylučující jednostranické autokracie, kdy jedna skupina vládne nad druhou a snaží se udržet společnost rozdělenou; a druhou – revoluční jednostranické režimy, ve kterých jde o překonání rozdělení. Pokud revoluční režim projde transformační fází překonávání rozdělení společnosti, vstupuje do fáze konsolidační. V této již z pravidla nebývá viditelných vůdců, ale jde o vládu jedné strany za pomoci byrokracie. Následná fáze se nazývá adaptační, ve které se na společenském poli objevují nové zájmové skupiny (kritická inteligence, ...). Těmito fázemi prošly evropské komunistické režimy a ani Československo nebylo výjimkou.¹²

V tomto prostředí – ve vlivové sféře komunistické stalinistické diktatury Sovětského svazu se zrodilo malé poválečné Československo. Po únoru 1948 se chopila moci Komunistická strana Československa, která utáhla řemen již tak okleštěné demokracii a přeměnila se na zmíněný revoluční jednostranický režim. Transformační fáze byla ukončena rokem 1953, kdy zemřel Klement Gottwald (a v Sovětském svazu J. V. Stalin) a postupně se upustilo od kultu osobnosti. Společnost byla v této době víceméně sjednocena. Po tomto období nastala fáze vlády byrokracie a společnost už se neupínala k jednomu vůdci, ale k řadě byrokratů, kteří se jí časem stále více odcizovali. V 60. letech nastoupila poslední fáze, a to adaptační. Proti byrokratické komunistické vládě se postupně začala kriticky vyjadřovat řada osobností z řad inteligence¹³ a režim natoupil na cestu liberalizace. Reformisté v Československu získali silné postavení, což jim umožnilo učinit řadu změn. Takové reformní nálady ovšem nenastaly v Sovětském svazu, který se přidržel konzervativní linie socialismu a rozhodl se tedy ukončit liberalizační snahy československých reformistů.

První část práce se zabývá představením totalitního zřízení jako takového, exkurzu do tehdejší československé a z části světové historie s delším historickým přesahem, ukotvení tématu v horizontu soudobých událostí a dále působením ideologie ve škole i nahlédnutím do změn školských zákonů. Jde o obecné seznámení s okolnostmi, které

¹²Tamtéž, str. 297

¹³ OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ a Karel BOLOMSKÝ. *Svědectví o duchovním útlaku 1969-1970: dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1993. Historia nova, sv. 2, str. 9

přibližují dobovou situaci jak v Československu, tak i ve světě, což je důležité pro pochopení politických změn ve sledovaném období.

Druhá část již pojednává o samotném působení ideologie na školách v Československu a především pak o konsolidačních obměnách školských pracovníků. Zaměřil jsem se na jejich projednávání na předsednictvu ÚV KSČ. Zásah států Varšavské dohody do ČSSR na úrovni vojenské i politické se nutně projevil v utužování ideologizace školství, pečlivějším výběrem školských zaměstnanců a přerušil „dubčkovskou“ reformní cestu budování socialismu. Zabýval jsem se vztahem školství a totalitního režimu v tomto období na nejvyšší úrovni – tedy na úrovni ústředního výboru komunistické strany.

Metodologicky se práce opírá zaměřena především o analýzu odborné literatury: Koncepty a dějiny (hlavně části o společnosti, třídě a totalitním státu od M. Pullmanna), Náměstí Krásnoarmějců 2: Učitelé a studenti na Filozofické fakultě UK v období normalizace a Filozofové dělají revoluci (pro doplnění náhledu na normalizační konsolidaci školství), Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty (pro nastínění ekonomicko-historického kontextu)¹⁴ a v menší míře další doplňující literatura.¹⁵ Z primárních pramenů práce čerpá ze studia fondu Předsednictva ÚV KSČ 1971-76, který je uložen jako fond 02/1. Podstatnou řadu informací se mi podařilo nalézt v sv. 82, ar. j. 78, bod 1b. Jednalo se o dokument s názvem Písemné podkladové materiály o školství pro zasedání ÚV KSČ (předložen 21. května 1973, 176 listů), který byl klasifikován do roku 2001 jako „přísně důvěrný“. Skládal se z přijatého usnesení a dvou příloh pod čísly III a IV. Příloha č. III obsahovala Zprávu o vývoji, současném stavu a dalších úkolech Československého školství, příloha č. IV Informace o plnění některých nejdůležitějších závěrů XIV. sjezdu KSČ a Základní ukazatele kvantitativního rozvoje školství ČSSR. Druhým nejpoužívanějším archivním materiálem mi byl stejný fond, sv. 84, ar. j. 80, bod 4c. Jedná se o tentýž typ

¹⁴ STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. V Praze: Scriptorium, 2014; JAREŠ, Jakub, Matěj SPURNÝ a Katka VOLNÁ. *Náměstí Krasnoarmějců 2: učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012; PETRÁŇ, Josef a Lydia PETRÁŇOVÁ. *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948-1968-1989)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015; TŮMA, Oldřich a Tomáš VILÍMEK, ed. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012

¹⁵ Například FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998. Paprsek (Triáda) či KABELE, Jiří, ed. *Výklady vládnutí v reálném socialismu: (dědictví VI)*. Praha: Matfyzpress. Veškerou literaturu je možné nalézt na konci práce v oddíle Seznam literatury.

dokumentu, ale předložený 5. června stejného roku. Je rozdělen na přijaté usnesení, přílohu III (Zpráva o vývoji, současném stavu a dalších úkolech čs. školství; Informace o plnění některých nejdůležitějších závěrů XIV. sjezdu KSČ; Základní ukazatelé kvantitativního rozvoje školství v ČSSR) a IV (Informace o přípravě, průběhu a výsledcích diskuze ke zprávě o současném stavu, vývoji a perspektivách čs. školství; Zpracování připomínek a stanovisek orgánů). Celý dokument obsahuje 417 listů. Z obou archiválií lze vyčíst informace o konsolidaci postihující školství v letech 1969/70 a také o následné snaze ideologicky působit na všechny vrstvy obyvatelstva (skrže všechny typy škol, mimoškolních kulturních zařízení, ...).

1 HISTORICKÝ KONTEXT

Pro mou práci je důležité shrnout politické dějiny Československa od 50. do konce 70. let. Tato část práce má uvést čtenáře do historického období vztahujícímu se k tématu a postihnout návaznosti i rozdílnosti komunistického režimu v průběhu jeho existence v Československu. Zmiňuji se i o nejdůležitějších světových událostech, které dokreslují dobovou realitu a pomáhají se zorientovat v průběhu těchto nedávných dějin.

Po skončení druhé světové války byl u nás Sovětský svaz v čele s Josifem Vissarionovičem Stalinem vnímán jako stát hrdinných osvoboditelů východní Evropy od zloville nacismu, jenž naši republiku zbavil okupace, a náleží mu tedy všechny pocty. To společně s ekonomickou situací a úsilím komunistů znamenalo podstatně větší podporu KSČ ve volbách do Národního shromáždění v roce 1946 (KSČ obdržela 2 205 697 hlasů; druhá byla Česká strana národně socialistická s 1 298 980 hlasy)¹⁶ než v předchozích v roce 1935 do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění (pro KSČ hlasovalo 559 319 voličů, což znamenalo umístění na 6. místě podle absolutního počtu hlasů; první byla SdP¹⁷ s 1 220 438 hlasy a druhá RSZML¹⁸ s 829 060 hlasy)¹⁹.

První poválečná vláda, tzv. Fierlingerova, úřadovala od 4. dubna 1945. Významný post ministerstva vnitra obsadil komunist Václav Nosek, tehdy považovaný i demokratickými politiky za spolehlivého.²⁰ V jeho režii se rozjela iniciativa, kterou komunisté budovali už za války – zajistit klíčové pozice z politicko-bezpečnostního hlediska.²¹ Tomu napomohla také snaha Edvarda Beneše zajistit si silného spojence v Sovětském svazu. Komunističtí kádři začali obsazovat důležité, z počátku především

¹⁶ Volby 1946. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: http://www.psp.cz/files/pk/volby_1946.pdf

¹⁷ Sudetoněmecká strana – tzv. henleinovci. Po Mnichovské dohodě byla sloučena pod německou hitlerovskou NSDAP.

¹⁸ Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu – tzv. agráři. Ti nebyli po druhé světové válce přibráni do Košického vládního programu z 5. dubna 1945.

¹⁹ Výsledky voleb do Národního shromáždění v roce 1935 na území České republiky. *Český statistický úřad* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536128/422008k014.pdf/0085a993-b888-41dd-ab38-fbf69a98a918?version=1.0>

²⁰ ADAMEC, Jan, KALOUS, Jan a Jiří KOCIAN, ed. *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012., str. 70

²¹ Tamtéž, str. 70 – 71

vedoucí pozice v SNB (Sbor národní bezpečnosti). Šlo o snahu KSČ zajistit dosazení spolehlivých (ideálně komunisticky smýšlejících) lidí do vedení bezpečnostních složek. To se také nakonec podařilo. Dle situační zprávy o politickém rozvrstvení mezi vedoucími funkcionáři SNB vidíme, že v únoru 1948 dva ze tří zemských velitelů SNB byli komunisté (na Moravě a ve Slezsku). Oblastní úřadovny StB (Státní bezpečnost) v Čechách byly zcela obsazeny členy KSČ (těch bylo 16), na Moravě komunisté ovládli tři posty z pěti (ostatní náležely sociálním demokratům) a ve Slezsku byly pozice obsazeny jedním komunistou a dvěma sociálními demokraty. Co se týče poboček oblastních úřadoven StB v Čechách, tak zde bylo jedenáct komunistů, dva sociální demokraté a jeden národní socialista. Moravské posty této úrovně získalo pět členů KSČ a jeden nebyl určen. Ve Slezsku z šesti postů čtyři ovládali komunisté, jeden nebyl určen a poslední nebyl obsazen členem žádné politické strany.²²

Toto je tedy bilance, která ukazuje, že KSČ aktivizovala své síly v nové poválečné republice a byla připravena se chopit moci. Můžeme se domnívat, že pokud by prezident Beneš v únoru 1948 nepřijal demisi nekomunistických ministrů a nenechal Klementa Gottwalda sestavit novou vládu, pak by dobře připravení komunisté i tak mohli dosáhnout svého pučem bezpečnostních složek. Díky preferencím KSČ ve volbách roku 1946, zahraničně-politické orientaci na SSSR, vazbám prezidenta na Klementa Gottwalda, československé komunisty a Moskvu byla demise přijata. Sled událostí roku 1948 byl pak rychlý – 11. března byla potvrzena nová vláda sestavená Klementem Gottwaldem, 9. května byla vyhlášena novou ústavou lidově demokratická republika, 30. května proběhly volby do Národního shromáždění, 2. června odstoupil Edvard Beneš z prezidentské funkce, 14. června byl prezidentem zvolen Klement Gottwald. Tím vznikla nová vláda v čele s předsedou Antonínem Zápotockým.

Již v březnu Gottwaldova vláda znárodnila podniky s více než 50 zaměstnanci, takže se procento vlastnictví státu v sektoru průmyslové výroby dostalo na 95%.²³ Probíhal masový nábor do KSČ (ten pokračoval i v 50. letech), sociální demokracie byla sloučena s KSČ (jelikož šlo o druhou největší stranu na československé politické scéně,

²² Tamtéž, str. 77

²³ MENCL, Vojtěch a Jan ADAMEC, KOCIAN, Jiří, ed. *Křižovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, str. 240

znamenal to další nárůst členů i podpory KSČ – ačkoliv se našla část sociálních demokratů, která se s tímto řešením neztotožňovala). Došlo také k rozdělení statků nad 50 ha, vydání zákona o národním pojištění²⁴, byla provedena reforma školství²⁵ (k té se ještě později vrátíme) apod.

Velkou událostí, jež poznamenala východní blok ještě před koncem 40. let, byla roztržka mezi SSSR a Jugoslávií, která se pak přelila i do linie osobních vztahů mezi J. V. Stalinem a J. B. Titem. Jugoslávie nechtěla přistoupit na budování socialismu po sovětském vzoru, ale snažila se razit si vlastní národní cestu socialismu. Celkově se snažila si na Moskvě udržet nezávislost (např. i v tak klíčové oblasti, jakou byla zahraniční politika) a to vyústilo v její vyloučení z Kominterny 28. června 1948. Socialistický tábor se v této době teprve upevňoval a postupně se Jugoslávii vzdaloval. Důvodů bylo více, uvedme například různorodé demografické i náboženské složení Jugoslávie, které bylo jedním z faktorů větší politické liberalizace než v zemích Východního bloku (po smrti J. B. Tita pomalu vyvstávaly etnické problémy, které později vyústily v rozpad státu). Československo jako součást vlivové sféry SSSR prošlo v 60. letech také liberalizačními snahami, se kterými přišlo ruku v ruce odklánění se od sovětského vzoru (a to i ve školství). Z mnoha důvodů u nás nedošlo k odpoutání se od sovětského bloku, ale naopak k vojenské intervenci a opětovnému nastolení konzervativního vedení státu.

V letech následujících po zvolení Klementa Gottwalda prezidentem začalo docházet k výraznějšímu upevňování moci komunistickou stranou. Metod bylo více, ikdyž mnoho z nich ne zrovna vybíravých. Například to byly lidové milice (těm předcházely útvary Závodních stráží, která vznikly v roce 1945 na ochranu továrních objektů)²⁶. Ústřední výbor KSČ během vládní únorové krize rozhodl o přeměně neozbrojených strážních oddílů, které nechal výbor budovat již dříve, na Lidové milice – 21. únor je

²⁴ Zákon o národním pojištění. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=99&r=1948>

²⁵ Vládní návrh zákona o základní úpravě jednotného školství. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1145_01.htm

²⁶ ADAMEC, Jan, KALOUS, Jan a Jiří KOCIAN, ed. *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012., str. 80

tedy datován jako den jejich vzniku.²⁷ Byla to prodloužená ruka vládnoucí strany sloužící k její podpoře, pro střežení objektů, kontrolu a potlačování demonstrací i jako obranné jednotky působící v hranicích státu v případě válečného stavu.²⁸ Dalším aparátem, který souvisel s upevňováním moci a odstraňováním nepohodlných osob, se stala komunizovaná justice. Na konci 40. a v 50. letech se rozjela řada procesů s cílem „ozdravit“ společnost – vymýtit z ní nepohodlné občany, kteří byli ve společnosti hodně slyšet a mohli se tak stát potencionálním odpůrcem režimu a názorovým vůdcem nějaké (ať již větší nebo menší) části obyvatelstva.²⁹ To hlavně v poválečné době nebylo možné dovolit – důvodů bylo více. Jednak by to byla politická i ekonomická překážka v době rané poválečné výstavby státu, a pak moskevští politici neměli zájem na tom, aby se v Rudou armádou osvobozené východní Evropě pěstovaly byť jen náznaky občanské nespokojenosti. Občané každého evropského státu východního bloku se měli semknout pod komunistickou propagandou do jednotného lidu pracujícího na obnově svého státu.

Tedy důvody represí byly především politické, ale také z části ekonomické, neboť rozdělení obyvatelstva mohlo vyvolávat nepříznivé ohlasy (až přímo nepokoje), např. kvůli znárodnování, mohly vznikat stávky apod. Politický i ekonomický aspekt represí spolu souvisí – dobře zaopatřená populace nemá příliš důvodů se bouřit proti establishmentu a ona „přiměřená“ míra represí je udržuje ve „zdravém“ odstupu od nekalých úmyslů vůči státu.

S ekonomickými a represivními úmysly není snad nic více spojeno než pracovní tábory, tzv. „lágry“. Byly ustanoveny zákonem z 25. října 1948 podpisem Gottwalda, Johna, Zápotockého a Noska³⁰. Do nich byli umísťováni právě režimu nepohodlní občané nebo osoby provinilé proti tehdejšímu právu. Probíhala zde převýchova ideologická, plně poplatná té státní, a pracovní, která měla za účinek vynutit si poslušnost těžkou prací s hospodářským přesahem – odsouzení vykonávali práci na určitém pracovišti, za kterou byli platově ohodnoceni, jak se lze dočíst v zákonu 247/1948 Sb., o táborech

²⁷ Tamtéž, str. 81

²⁸ Tamtéž, str. 80 – 87

²⁹ Tamtéž, str. 87 – 93

³⁰ Zákon o táborech nucené práce. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=247&r=1948>

nucené práce. Část platu museli odevzdat správě tábora za náklady pobytu, další díl výplaty se odeslal rodině, kterou měl pachatel za povinnost živit. Zbytek se uložil a vyplatil odsouzenému po uplynutí doby výkonu trestu.

Koncem 40. a převážně v průběhu 50. let docházelo k budování centrálně-plánovaného hospodářství podle sovětského vzoru. Industrializovalo se Slovensko, docházelo k rozsáhlým kolektivizacím do JZD (Jednotné zemědělské družstvo), a rozmáhal se těžký průmysl na úkor spotřebního, což zapříčinilo vnitřní ekonomickou krizi v Československu – mzdy (hlavně v průmyslovém sektoru) rychle rostly, ale nebylo spotřební zboží, za které by lidé mohli peníze utratit. Docházelo k neúměrnému nárůstu inflace a stát musel tuto krizi řešit. Rozhodl se pro reformu státní měny, kdy nejmenší poměr vyměněné hotovosti začínal na 5:1, ale při výměně většího množství starých peněz (nad 50 000 Kčs) se mohl vyšplhat až na 50:1.³¹

Rok 1953 byl významný nejenom velkou ekonomickou reformou a ukončením války v Koreji, ale rezonovaly i další velmi významné události. Dne 5. března zemřel J. V. Stalin a devět dní po něm i Klement Gottwald, na jeho místo prezidenta ČSR nastoupil Antonín Zápotocký. Stalinova smrt znamenala jistý mezník v dosavadním vývoji Sovětského svazu a celého východního bloku. Druhý sovětský lídr prosazoval reorganizaci průmyslu na těžký zbrojní průmysl v celém Sovětském svazu i satelitech tak, aby se maximalizovala výroba vojenského materiálu a techniky všeho druhu. Šlo o plánované přípravy na dosažení rychlého vítězství v případě konfliktu se Západními mocnostmi (blokem NATO). Stalin přemýšlel nad převzetím válečné iniciativy v bipolárním světě, který měl své jasné obrysy. Stalinova smrt způsobila mírný odklon od militarizace východních ekonomik a omezení zbrojení dovolilo začít se částečně orientovat i na lehký průmysl a výrobu spotřebního zboží.³²

Na Stalinův kult osobnosti reagoval XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu. Vystoupil na něm Nikita S. Chruščov, již jako 1. tajemník KSSS, a pronesl na tajném zasedání projev, ve kterém odsoudil diktátorské praktiky jeho předchůdce J. V. Stalina. Začal proces destalinizace, který byl postupný a v jiných částech sovětské sféry měl i

³¹ JIRÁSEK, Zdeněk; ŠŮLA, Jaroslav. *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50 : 1*. Praha : Svítání, 1992

³² ADAMEC, Jan, KALOUS, Jan a Jiří KOCIAN, ed. *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012., str. 118

jiný průběh (např. Albánie se proti odsouzení stalinistické sovětské politiky výrazně ohradila).

V průběhu 50. let proběhlo ve východním bloku několik povstání. V roce 1953 to byli východoněmečtí občané, kteří se vzbouřili proti loutkové vládě. Charakter odporu byl především ekonomický (špatná situace po druhé světové válce, placení reparací, ...). O tři roky později to byla hned dvě povstání - v Maďarské lidové republice a Polské lidové republice. Polské povstání v Poznani bylo podobného ražení jako to východoněmecké. Základem byly ekonomické potřeby (úpravy pracovních norem, platové a cenové politiky atd.), ačkoliv došlo i ke zmírnění (alespoň dočasněmu) sovětského vlivu na polskou politiku. V Maďarsku měla revolta občanů proti režimu mnohoznačný charakter, ovšem protesty byly především protivládní. Dovolávaly se odstoupení stalinských komunistických kádřů a nástupu nových reformních komunistických postav (např. změna Mátyáse Rákosiho za Imré Nagyho, ...), ale našly se i další skupiny, propagující svou vizi Maďarska. Všechna povstání byla potlačena bezpečnostními složkami.³³ Československo v 50. letech nemělo takové ekonomické (jeden z nejrozvinutějších států oblasti, válkou nepříliš poničený) ani politické (bylo osvobozeným vítězným státem, zatímco Maďaři či Němci byly národy porobené) problémy, proto větší masový vzдор vůči režimu přišel až v 60. letech a měl odlišný charakter.

V Sovětském svazu v roce 1957 došlo k průlomů vesmírného programu odesláním psa Lajky ve Sputniku 2 na oběžnou dráhu. V ČSSR se ekonomická situace v rámci rozvoje výroby spotřebního zboží stabilizovala a hrubý domácí produkt rostl³⁴; jako ukazatel dobrého vývoje může sloužit příkladem konec druhé pětiletky (1953 – 1958), kdy JZD obhospodařovala již 88% půdy na československém území.³⁵

Červenec roku 1960 znamenal významný politicko-právní a ideologický krok Československé republiky, neboť v jeho první polovině proběhlo schválení nové ústavy.

³³ DURMAN, Karel, *Kremľ a dvojí krize roku 1956*. In: Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie. Praha : Aleš Skřivan 11, č. 1-2, (2000) s. 23-31.

³⁴ Czechoslovakia - GDP per capita. *Knoema* [online]. Washington [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <https://knoema.com/TEDOLPCD2012Jan/total-economy-database-output-labor-and-labor-productivity-country-details-1950-2011-january-2012?tsId=1005030>

³⁵ MENCL, Vojtěch a Jan ADAMEC, KOCIAN, Jiří, ed. *Křižovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, s. 280

Ta v prohlášení konstatovala, že „*socialismus v naší vlasti zvítězil!*“ a v tomto duchu byly vedeny její změny. Především byl upraven název státu na Československá socialistická republika, byla zakotvena vedoucí úloha KSČ, upravily se vlastnické vztahy socialistického společenského vlastnictví atp.³⁶

První rok 60. let přinesl i změny ve světě. Byla založena organizace OPEC³⁷, mnoho koloniálních zemí afrického kontinentu získalo samostatnost³⁸ či byl sestřelen F. G. Powers, americký pilot CIA provádějící hloubkovou zpravodajskou činnost na území SSSR³⁹. O rok později poslal SSSR prvního člověka do vesmíru – Jurije A. Gagarina, čímž jen potvrzoval prvenství, kterých ve vesmírném závodě doposud dosáhl. Stejně tak ukázal sílu svého jaderného programu po testu nukleární bomby Tsar v Nové zemi na severu evropské části Sovětského svazu a nechal postavit Berlínskou zeď oddělující západní a východní část Berlína (tedy část patřící Spolkové republice Německo a Německé demokratické republice).

Zbrojení a vyvíjení nových technologií ve vojenském i civilním odvětví způsobovalo neustálé tření dvou velmocí. Jak USA, tak SSSR se snažily ze všech sil udržet krok s nepřítelem a v některých oblastech ho i překonat. Jednou z těchto oblastí byl i mezinárodní vliv na ostatní státy a vytváření si více či méně loajálních vlád (minimálně spřízněných). Toto střetávání studené války v 60. letech vyústilo v mezinárodně třaskavou situaci v rámci tzv. Karibské krize roku 1962. Jednalo se o dopravení sovětských raket středního doletu na Kubu a jejich strategické rozmístění. Sovětská strana tak jednala v reakci na americkou činnost rozmisťování amerických raket v Itálii a Turecku. Rozhovory mezi Chruščovem a Kennedym nakonec dospěly do fáze domluvy, že SSSR stáhne své rakety z Kubu a USA z Itálie i Turecka. Castrův režim

³⁶ ZDOBINSKÝ, Stanislav, et al. *Československá ústava: Komentář*. 1. vyd. Praha : Panorama, 1988, s. 17

³⁷ Organizace zemí vyvážejících ropu – členské země dnes kontrolují více než 80% veškerých světových ropných zásob; OPEC share of crude oil reserves, 2015. *OPEC* [online]. Videň [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm

³⁸ Tento rok je také nazýván „rokem Afriky“. Samostatnost získaly Kamerun, Togo, Nigérie, Federace Mali, Madagaskar, Somálsko, Dahome, Niger, Horní Volta, Pobřeží slonoviny, Středoafriická republika, Konžská republika, Gabun, Mauretánie.

³⁹ Do této doby americká průzkumná letadla porušovala svévolně letový prostor Sovětského svazu, protože Sověti jejich výškový průzkumný letoun U-2 nemohli sestřelit. V roce 1960 již těchto technologií dosáhli, Američané přestali tato letadla nad území SSSR posílat a zaměřili se více na použití družic ve špiónážních aktivitách. BOYNE, Walter J. *Air warfare: an international encyclopedia*. Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, 2002, str. 504

s řešením příliš spokojen nebyl, protože Kuba neměla na jednáních prostor pro sebe. Demontáž sovětských raket začala záhy po vyjednání o stažení, americké rakety se přesouvaly pomaleji – ještě dnes se v Turecku nachází množství amerických raketových zbraní s možností nést jadernou nálož.⁴⁰ A mají v podstatě stále stejný mandát – ochraňovat americké zájmy v Evropě.

27. srpna 1964 se uskutečnila oficiální návštěva hlavy SSSR Nikity Sergejeviče Chruščova, o necelé dva měsíce byl z funkce prvního tajemníka KSSS sesazen a vystřídán mnohem konzervativnějším, čtyřnásobným Hrdinou SSSR Leonidem Iljičem Brežněvem.

V dubnu předchozího roku byl Alexander Dubček jmenován (možná lépe řečeno degradován – přešel z vyšší stranické pozice na nižší) prvním tajemníkem Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska. Stalo se tak v rámci sporů mezi Dubčkem, před rokem 1963 zastávajícím funkci tajemníka ÚV KSČ pro průmysl, a prezidentem Antonínem Novotným. Tito mužové, kteří se začali významněji názorově rozcházet po tom, co Dubček nesouhlasil s navrhovanými změnami československé Ústavy, se později neshodli ani v otázkách státoprávního uspořádání Československa (Dubček se stavěl za posílení a rozšíření pravomocí slovenských národních orgánů a zvýraznění postavení Slovenska v rámci ČSSR, zatímco Novotný stál spíše o sblížování až splývání slovenských orgánů s těmi českými).⁴¹

Dne 13. března 1965 byl vydán předpis 20/1965 Sb., který umožňoval vznik drobných živností na základě povolení národního výboru.⁴² V období mezi lety 1965 – 1968 byly oficiálně povoleny studentské majálesy, Prahu navštívil představitel beat generation Alan Ginsberg či budoucí prezident USA Richard Nixon. Obnovena byla i skautská organizace Junák a ustaven Klub nezávislých spisovatelů. Nakonec došlo 26. června 1968 k úpravě Zákona o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních

⁴⁰ Americké taktické jaderné zbraně v Evropě. *Armádní noviny* [online]. Štáblovice [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.armadinoviny.cz/americke-takticke-jaderne-zbrane-v-evrope.html>; Weapons of Mass Destruction. *Globalsecurity.org* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.globalsecurity.org/wmd/systems/b61.htm>

⁴¹ HOPPE, Jiří a Miloš BARTA, ed. *Úloha Alexandra Dubčeka v moderních dějinách Československa: sborník z konference konané 19. listopadu 2001 v Praze*. Praha: Masarykova dělnická akademie, 2002, str. 24-25

⁴² Předpis 20/1965 Sb. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=20&r=1965>

prostředcích tak, že se v něm v článku I (§ 17, 1. bod) konstatovala nepřipustnost cenzury⁴³. Situaci rozhodně tedy můžeme označit jako „tání“ konzervativního socialismu sovětského vzoru v ČSSR. Občané, kteří podporovali určitou liberalizaci režimu, viděli svou oporu právě v Alexanderu Dubčekovi, který po upevnění své pozice v KSS si mohl dovolit vystupovat se svými kritickými názory (kumulace funkcí, stagnace elit ve svých úřadech a přílišný konzervativismus, ...) na vedení státu a komunistické strany.

V rámci zasedání ÚV KSS 25. – 26. května 1967 přednesl Dubček svoji tezi o tom, že *„strana neriadi spoločnosť. Strana ju len vede hlbokým vedeckým poznávaním vývojových úloh a ciest.“* Tím naznačil snahu o jistou autonomii jednotlivých článků socialistického politického systému. Ty měly postupovat víceméně samostatně, bez přímého řízení vyšších stranických orgánů, a jejich jednotící linií měla být všeobecná linie KSČ.⁴⁴

Na konci roku 1967 byl do ČSSR pozván L. I. Brežněv. Pro Antonína Novotného to nebyl dobrý tah, protože nejvyšší představitel SSSR se sám na vlastní oči mohl přesvědčit o Novotného nepopularitě, která nahrávala reformním hlasům jak ve veřejnosti, tak v KSČ. Konzervativní část komunistických politiků vyhodnotila situaci kolem prezidenta i předsedy vlády Jozefa Lenárta jako nevhodnou a rozhodla se je vyměnit za jiné tváře. Antonín Novotný byl donucen se v prosinci 1967 vzdát funkce 1. tajemníka ÚV KSČ (z důvodu kumulace funkcí), 22. března 1968 odstoupil z postu prezidenta a stáhnul se z veřejného života. Na místo hlavy státu nastoupil Ludvík Svoboda. Josefa Lenárta nahradil Oldřich Černík. V této době byl Alexander Dubček již prvním tajemníkem ÚV KSČ.

Do srpna roku 1968 probíhala řada jednání mezi sovětskou stranou (případně ostatní státy RVHP) a Československem. Jednalo se o snahy razantně upozorňovat reformované československé komunisty, jak nebezpečný rozkol mohou vnést do

⁴³ Zákon o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=84&r=1968>

⁴⁴ HOPPE, Jiří a Miloš BARTA, ed. *Úloha Alexandra Dubčeka v moderních dějinách Československa: sborník z konference konané 19. listopadu 2001 v Praze*. Praha: Masarykova dělnická akademie, 2002, str. 26-27

jednoty socialistického tábora. Objevovala se i doporučení na svolání mimořádného sjezdu KSČ a řešení jeho vnitrostranické situace.⁴⁵ V červenci obdržel ÚV KSČ dopis od pěti komunistických stran, které se sešly na schůzce států Varšavské smlouvy. V dopise byla vyjádřena obava o odpoutávání se ČSSR od socialistického tábora. Dopis byl ukončen slovy: „Právě proto máme za to, že rozhodný odpor proti protikomunistickým silám a rozhodný boj za udržení socialistického zřízení v Československu je nejen Vaším, ale i naším úkolem.“⁴⁶

Obavy autorů dopisu, i mnoha dalších politiků razících prosovětskou cestu socialismu, byly oprávněné, neboť ČSSR mělo ve východním bloku strategické středové postavení a jeho odpadem z Varšavské smlouvy (případně i RVHP) by se do bloku socialistických zemí náš stát zaryl jako klín rozvratné nejednoty. To by působilo velmi kriticky jak na obranu bloku, tak na jeho hospodářství (ČSSR bylo ekonomicky nejvyspělejším státem východní Evropy – např. HDP na osobu byl cca. o třetinu vyšší než v Polsku a téměř dvojnásobný oproti Maďarsku či Rumunsku⁴⁷). Stejný scénář jako v již zmíněné Jugoslávii tedy přijít nemohl.

L. I. Brežněv byl 3. srpna 1968 ujištěn při podpisu Bratislavské smlouvy o věrnosti československých politiků marxismu-leninismu, proletářskému internacionalismu a SSSR. Ovšem vývoj v ČSSR nebyl pořád podle představ moskevských komunistů a ti se rozhodovali pro vojenskou intervenci, která měla přijít včas. Brežněv s intervencí váhal, ještě 19. srpna se snažil Dubčeka přesvědčit o nutnosti zastavení reforem. Domluva bohužel nepřišla a v noci z 20. na 21. srpna vstoupily armády zemí Varšavské smlouvy na území ČSSR. O den později se konal XIV. mimořádný sjezd KSČ, který odsoudil vpád vojsk Varšavské smlouvy – v únoru 1969 byl prohlášen za neplatný.

⁴⁵ Konference čs. komunistů v Moskvě: Rudé právo, ročník 1968. *Ústav pro českou literaturu AV ČR*, v. v. i. [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/3/28/7.png>

⁴⁶ Dopis pěti komunistických a dělnických stran ústřednímu výboru KSČ: Rudé právo, ročník 1968. *Ústav pro českou literaturu AV ČR*, v. v. i. [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/7/19/1.png>

⁴⁷ Československo: Gross Domestic Product (GDP) in Czechoslovakia. *IvanStat* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://stat.kushnir.mk.ua/en/gdp/cs.html>; Polsko: Gross Domestic Product (GDP) in Poland. *IvanStat* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://stat.kushnir.mk.ua/en/gdp/pl.html>; Rumunsko: Gross Domestic Product (GDP) in Romania. *IvanStat* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://stat.kushnir.mk.ua/en/gdp/ro.html>; Maďarsko: Gross Domestic Product (GDP) in Hungary. *IvanStat* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://stat.kushnir.mk.ua/en/gdp/hu.html>

V souvislosti s vojsky socialistických zemích na našem území byla Národním shromážděním přijata tzv. Smlouva o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československa, která hovořila o zázemí a ubytování 75 tisíc sovětských vojáků na blíže nespecifikovanou dobu.⁴⁸

Ale přece jenom jedna část reformního Dubčeka myšlení se během raného počátku normalizace udržela – tou byla emancipace slovenských národních orgánů a vyrovnání Česka a Slovenska jako dvou států vůbec. 27. října byl vydán Ústavní zákon o Československé federaci s platností od 1. ledna 1969, který vymezoval ČSSR jako zemi sestávající se z České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky ve federativním uspořádání.⁴⁹

Během následujícího posledního roku 60. let se liberální reformy začaly opět rušit nebo měnit ve prospěch KSČ a utužení jejího vlivu ve společnosti. Došlo k mnoha protestům, kdy některé z nich končily i smrtí jak demonstrantů, tak bezpečnostních složek. Někteří občané zvolili sebeupálení jako krutou formu protestu proti režimu (např. Jan Zajíc, Jan Palach či Evžen Plocek).

17. dubna byl vystřídán Alexander Dubček ve funkci generálního tajemníka KSČ Gustávem Husákem.

Z mezinárodní scény geopolitického soupeření je třeba zmínit událost, kdy 20. července přistál lunární modul mise Apollo 11 na povrchu Měsíce. Tím americká společnost NASA přikhla v bipolárním studenoválečném světě toto obrovské prvenství Spojeným státům americkým, ačkoliv do tohoto úspěchu exceloval spíše sovětský vesmírný program Sojuz. Od roku 1975 pak vznikla společná sovětsko-americká mise Sojuz-Apollo, ale dílčí soupeření v tomto odvětví stále přetrvávalo.

Po ekonomické stránce si ČSSR vedla během 70. let celkem dobře – více než polovinu desetiletí prokazovala ekonomika vysokou dynamiku růstu, která v posledních letech

⁴⁸ SMLOUVA mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Svazu sovětských socialistických republik o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky. *Totalita.cz* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://totalita.cz/txt/txt_smlouva68.php

⁴⁹ Ústavní zákon o československé federaci. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=143&r=1968>

výrazně opadla.⁵⁰ Toto oživení přispělo k financování velmi nákladných projektů, jež se v tomto desetiletí začaly budovat či otevírat. Příkladem může být dálniční síť (dálnice D1 uvedena do provozu roku 1971), pražské metro (první úsek otevřen 9. května 1974), přehrady (např. Dalešická, Přísečnická a dalších dvacet), velká panelová sídliště (Bohunice, bratislavská Petržalka, ...), první jaderná elektrárna v ČSSR⁵¹ a další. Úspěchem lze nazvat účast Vladimíra Remka na sovětské vesmírné misi Sojuz 28 ve druhé polovině tohoto desetiletí a výhru tří mistrovství světa v ledním hokeji⁵². V oblasti zemědělství byla dokončena úplná mechanizace a země se stala zcela soběstačnou ve výrobě základních potravin. Velkou roli hrál stále těžký průmysl. Nedostatečnou koordinací specializované výroby v rámci států Rady vzájemné hospodářské pomoci se ČSSR (či jiným státům východního bloku) nedostával dostatečně široký sortiment hospodářsky důležité produkce (především strojírenských výrobků). Bylo tedy nutno tyto výrobky vyrábět z vlastních zdrojů, aby se nemusely dovážet z kapitalistických zemí (československý export byl vysoký pouze tak, aby nedocházelo k rozpočtovým deficitům z důvodu dovozu specializovaných technologických výrobků ze Západu). To vedlo k stagnaci technologického vývoje u většiny takto nutně vyráběných produktů a postupnému zaostávání za západní konkurencí.

Ve společnosti i v politice se uplatňoval princip normalizace (10. prosince byl vydán dokument Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ ustanovující její počátek) a režim se snažil vrátit ke své podobě před liberalizací. K tomu bylo zapotřebí kádrových čistek ve všech politických i nepolitických organizacích a na všech úrovních (nevyhnulo se to té nejvyšší – vládnoucí straně, kterou opustilo desítky tisíc členů). Rušily se některé nově vzniklé nebo obnovené organizace (Junák, Sokol, ...), byly nahrazovány Socialistickým svazem mládeže, byla znovuzavedena cenzura a podobně. Došlo také k větší emigrační vlně československých občanů do ciziny. Celkový stav, který byl nastolen, se v mnohém rozhodně podobal více 50. než 60. letům, ale represe nebyly uskutečňovány tak agresivně a neměly za cíl

⁵⁰ The Gross Domestic Product of Czechoslovakia, 1970-1980. *The World Bank* [online]. Washington [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/944341468771717484/pdf/multi0page.pdf>

⁵¹ Otevřena roku 1972 v okrese Trnava na Slovensku.

⁵² Zlatých medailí bylo dosaženo v Praze, Katovicích a Vídní.

konsolidovat společnost vidinou nebezpečí ze Západu a třídních nepřátel (jistě i z toho důvodu, že válka již byla dávno pryč). Šlo spíše o snahu režimu naučit společnost jakési (ne vždy dobrovolné) loajalitě, která loajální zvýhodňovala a ty, kteří otevřeně nesouhlasili s tehdejší politikou, degradovala (zákaz studia, horší pracovní příležitosti, odposlechy či sledování, ...). Československá společnost se dostala skrze násilné ukončení reformních tendencí do pozice, kdy se jí vládní komunistická politika již silně odcizovala, ale zároveň si občané dobře uvědomovali, že projevy nelojality by byly potrestány. To způsobovalo pasivní oddanost režimu většiny společnosti. V opozici vůči konzervativismu zůstávali především příslušníci z řad inteligence a studentstva. Díky omezené a později nakrátko zrušené cenzuře se mohly otiskovat texty, které se stavěly kriticky k nejrozličnějším tématům socialismu sovětského typu. K lepší spolupráci mezi proreformními intelektuály se dohodla umělecká inteligence na založení Koordinačního výboru tvůrčích svazů. Tato organizace požádala dokonce o přijetí do Národní fronty, aby se mohla podílet na formování politiky státu, ale již v květnu 1969 proběhlo poslední zasedání a výbor byl postaven do ilegality.⁵³

Léta 70. a později 80. se vyznačovala nárůstem disentu (něco takového by v poválečných 50. letech nebylo možné). Příkladem toho může být Charta 77, která režim obviňovala z porušování lidských práv a požadovala dodržování stanov, které ČSSR stvrdila jako platné svým podpisem Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, jež se uskutečnila v Helsinkách. V souvislosti s emigrační vlnou z ČSSR můžeme zmínit i tak vyhrocený příklad, jakým byl únos letadla ČSA skupinou osmi mladých lidí s dítětem 8. června 1970, která pod výhrůžkou přinutila posádku letadla změnit směr a přistát v Norimberku⁵⁴.

Z konkrétních personálních politických změn došlo roku 1970 ke jmenování Lubomíra Štrougala premiérem federální vlády. Jím zůstal až do roku 1988. V polovině 70. let se

⁵³ OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ a Karel BOLOMSKÝ. *Svědectví o duchovním útlaku 1969-1970: dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1993. *Historia nova*, sv. 2, str. 10-13

⁵⁴ Rudé právo: Gangsterský únos čs. letadla, ročník 1970. *Ústav pro českou literaturu AV ČR*, v. v. i. [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1970/6/9/1.png>

Ludvík Svoboda na základě zákona č. 50/1975 Sb.⁵⁵ vzdal úřadu prezidenta republiky a na jeho místo nastoupil Gustáv Husák, čímž došlo opět ke kumulaci nejvyšších funkcí státu – prezidenta a generálního tajemníka KSČ.

Ve světě se roku 1969 dostal do čela Spolkové republiky Německo Willy Brandt známý svým konceptem Ostpolitik, který vycházel z oteplování vztahů mezi SRN a některými socialistickými zeměmi (SSSR, Polsko, NDR). Ve stejném roce nastupil na post amerického prezidenta Richard Nixon, známý svou snahou o zlepšení vztahů s Čínou (uznání politiky „jedné Číny“) namířené proti SSSR. Na konci tohoto desetiletí se hlavou katolické církve stal kardinál z komunistického Polska, který byl do úřadu uveden jako Jan Pavel II. Krátce po zvolení navštívil na apoštolské cestě Polsko, kde později vyjadřoval sympatie společenskému protirežimnímu hnutí Solidarita.⁵⁶ V západním světě postupuje boj za ženská práva a Margaret Thatcherová se stává první ženskou premiérkou ve Velké Británii.

Sedmdesátá léta zažila také vznik počítačového giganta Microsoft, což ukazovalo na zapojení počítačového průmyslu do spotřebního trhu a předurčovalo zavádění počítačů do nejrůznějších oblastí života společnosti, a to i pracovního⁵⁷. Tato technologická novinka způsobovala další zaostávání zemí východního bloku, neboť její zavádění probíhalo se značným zpožděním a pomaleji než ve vyspělých nekomunistických zemích na západě.

Roku 1970 byla v platnost uvedena Smlouva o nešíření jaderných zbraní. V průběhu dalších devíti let došlo ke dvěma celosvětovým ropným krizím, což bylo způsobeno přemírou poptávky nad nabídkou.⁵⁸ Tyto ropné krize SSSR využil k přeorientování energetického průmyslu na zemní plyn, uhlí a jadernou energii, čímž uvolnil množství ropy k dalšímu exportu – její cena se mezi léty 1973-74 zvětšila více než dvakrát a

⁵⁵ Ústavní zákon, kterým se doplňuje čl. 64 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci. Ústavní zákon o československé federaci. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=143&r=1968>

⁵⁶ WEIGEL, George. *Svědék naděje: životopis papeže Jana Pavla II.* Vyd. 2. Praha: Práh, 2000, str. 425–426

⁵⁷ Plošnější zavádění počítačů probíhalo již v druhé polovině 60. let.

⁵⁸ První ropná krize nastala roku 1973, kdy došlo ke snížení těžby ropy zeměmi OPEC (cca. o 5%) a k vyhlášení ropného embarga na země podporující Izrael v Jomkipurské válce; druhý ropný šok nastal roku 1979 po Íránské islamistické revoluci, kdy Írán omezil vývoz ropy (asi 4% ztráty) a na světovém trhu nastala panika po jejím nedostatku.

v roce 1980 dosahovala svého maxima, tj. přes 117 dolarů za barel.⁵⁹ V pozdních 80. letech ovšem došlo k výraznému propadu cen ropy a ekonomická krize v Sovětském svazu dosáhla svého vrcholu. Hlavní část exportu do západních zemí se podstatně snížila, SSSR se to snažil kompenzovat vývozem výrobků zpracovatelského průmyslu.⁶⁰

Můžeme se domnívat, že poměrně dobrá kondice československé ekonomiky (potažmo i sovětské) napomohla v 70. letech ke stabilizaci společnosti podle představ konzervativních komunistů.

⁵⁹ Crude Oil Prices - 70 Year Historical Chart. *Macrotrends* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart>

⁶⁰ Soviet Union - Trade with Western Industrialized Countries. *Country-data.com* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-12794.html>

2 IDEOLOGIE VE ŠKOLE

Ideologii lze definovat jako „soubor idejí, věr a výrazů, jež sice strukturují skutečnost a mohou sloužit jako legitimizační nástroj moci, zároveň se ale neustále proměňují a vyvíjejí.“⁶¹ Změny v oficiální ideologii neprobíhají vždy cestou shora (tedy jako politická rozhodnutí), ale mění se i za spoluúčasti společnosti – v závislosti na tom, jak s ní občané pracují, jak si ji osvojují a jak ji využívají k dosažení svých cílů. Jde tedy vlastně o určitý způsob vyjadřování, jakýsi „ideologický jazyk“, který jednotliví členové společnosti užívají ve smyslu svých potřeb – to ale neznamená, že oficiální propaganda své texty stavěla bez logiky, jak se jí zrovna líbilo. „Řečí komunismu“ (konkrétně v kulisách československé propagandy) se zabýval např. Petr Fidelius, který si kladl v úvodu své knihy *Řeč komunistické moci* otázku, zda tato rétorika byla jen nesourodou směsí „blábolů“ a „lží“, nebo zda měla nějaký smysl, vnitřní řád. Ve svých esejích došel toho výsledku, že oficiální propaganda a její řeč vytvářejí ucelenou myšlenkovou soustavu, ve které platí jasně dané principy.⁶² Některé termíny mají jiný smysl ve světě „buržoazním“ než ve světě socialismu. Např. slovo „demokracie“ je v liberálním pojetí spojeno s pluralitou, zatímco lidová demokracie pluralitu nepotřebuje – je založena na principu neomylnosti strany, která ve svých rozhodnutích někdy může zakolísat, ale jen ona sama má tu možnost vrátit vše do správných kolejí. Neomylnost strany můžeme spatřovat i v hodnocení Stalinova kultu osobnosti, kdy oficiální zdroje sice Stalinovu vládu odsuzovaly, ale zároveň upozorňovaly, že politika vládnoucí strany byla v pořádku.⁶³

Ideologie se vždy postupně stane jakousi vnější fasádou režimu (dalo by se říci světem sama pro sebe), díky které si uchovává svou podobu, a sama ideologie režim nějaký způsobem směřuje. Ovšem její uplatňování v praxi se již může postupem času lišit od prvotní myšlenky, na které vyrůstala – tzn. mění se cíl, který chci praktickým užitím ideologie dosáhnout, ovšem forma a její principy zůstávají neměnné. Díky osvojení

⁶¹ JAREŠ, Jakub, Matěj SPURNÝ a Katka VOLNÁ. *Náměstí Krasnoarmějců 2: učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012, str. 19

⁶² FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998. Paprsek (Triáda), str. 89-96

⁶³ Tamtéž, str. 108-111

ideologie, jejího „jazyka“, občané, např. českoslovenští, mohli prosazovat své tužby, postoje, přednášet vlastní požadavky. Neměli bychom však podléhat zjednodušující myšlence, podle které by se tehdejší společnost dala rozdělit na elity, bezcharakterní kariéristy, ideologizované občany, nespokojené neohrožené protestující a na ty, kteří se přizpůsobili a více se o politiku nezajímali. Vztahy mezi lidmi a režimem se utvářely na denní bázi a bylo zde více motivů, které je ovlivňovaly. Pokud se budeme bavit o učitelské či studentské profesi, pak jeden a týž člověk se mohl dívat kriticky k vládnoucí straně a její stávající politice, mohl mít silnou loajalitu k vědě a univerzitním institucím, ale zároveň souhlasil se státní ideologií. Jednotlivec zkrátka měl množství svých postojů (míru loajality k jednotlivostem utvářejícím život ve společnosti), které definovaly jeho celkový pohled na státní zřízení a také to, jakou cestou se v soukolí režimu pohyboval.⁶⁴

V socialistickém nedemokratickém zřízení se ideologie mohla opírat ještě o jeden velký pilíř, a tím byl silný sociální charakter režimu, který stavěl na představě, že se všechny třídy a vrstvy společnosti shodnou na sociálně-rovnostářském středobodu ideologie.⁶⁵

Z tohoto stručného nastínění vidíme, že ideologická propaganda a represe ještě sami o sobě nezakládají stabilní nedemokratické zřízení (pro naše podmínky typu státního socialismu), které má aspiraci vydržet po delší čas a nemít jepičí život, ale je k tomu zapotřebí i součinnosti, nebo alespoň tichého souhlasu podstatné části populace státu. V oblasti školství lze tento princip kolektivního souhlasu demonstrovat na příkladu z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy z roku 1949 – toho času proběhla prověrka 3811 studentů této fakulty, z nichž 994 bylo vyloučeno ze studia. Byla provedena za záminkou kontroly prospěchu, ale rozhodující byly především jejich politické názory a rodinný původ⁶⁶ – což je příklad především represí a oficiální ideologie. Ovšem to, že na prověrce se nejvíce podíleli hlavně (komunističtí) studenti, poukazuje opět na společnost, jako faktor pro stabilizaci systému.

A právě součinnost represe, propagandy a „spolupráce“ společnosti, se výrazně projevovala i ve školském prostředí. Škola byla zasažena represemi a propagandou,

⁶⁴ JAREŠ, Jakub, Matěj SPURNÝ a Katka VOLNÁ. *Náměstí Krasnoarmějců 2: učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012, str. 21

⁶⁵ Tamtéž, str. 19-20

⁶⁶ Tamtéž, str. 37

sama byla propagandistickou institucí, která ideologii využívala a vštěpovala žákům i studentům, kteří byly součástí společnosti. Neboť pokud škola v rámci ideologické výuky odvádí dobře svou roli, pak se ideologizovaní studenti integrují do společnosti s ideály, které jim poskytla – mají vštípenou určitou představu (více či méně) o světě shodnou s ideologií nebo si alespoň osvojí výše zmíněný „ideologický jazyk“.

3 PROMĚNY ŠKOLSKÉHO SYSTÉMU ZA STÁTNÍHO SOCIALISMU V ČESKOSLOVENSKU

Zaměřme se ale nyní přímo na Československo, které od 40. do 70. let prodělalo v oblasti školství jistý posun. Již v roce 1945, v Košickém vládním programu bylo třeba se zabývat otázkami školství. Dojednáno bylo otevření českých a slovenských vysokých škol všech kategorií, knihoven i divadel uzavřených za německé okupace. Studentům, kteří neměli možnost dostudovat své školy, měly být uděleny výjimky umožňující urychlené dostudování a nastoupení na pracovní pozici. Projednána a ustanovena byla také ideologická revize, cituji z programu: „*Bude provedena důsledná demokratizace, to nejen umožnění co nejširším vrstvám přístupu do škol i k jiným pramenům vzdělání a kultury, ale i v ideovém směru. V zlidovění samého systému výchovy i povahy kultury, aby sloužila ne úzké vrstvě lidí, ale lidu a národu.*“⁶⁷ A v ideologické rovině byla důležitou pasáží také poznámka o budování nového poměru k největšímu spojenci – SSSR. Podle programu měla být ruština z cizích jazyků na prvním místě, mládež byla poučována o SSSR a byly zřízeny univerzitní stolice o dějinách, ekonomice a právu v SSSR.⁶⁸

Po vzniku nové vlády sestavené Klementem Gottwaldem v únoru 1948 byl jmenován ministrem školství Zdeněk Nejedlý (tuto ministerskou pozici obsadil již v obou Fierlingerových vládách), který prosazoval zákon o jednotném školství. Ten byl 21. dubna 1948 schválen Ústavodárným Národním shromážděním jako zákon č. 95/1948 Sb. Systém škol byl rozdělen na tři stupně – pro děti od šesti do patnácti let byly první dva stupně školy, třetí stupeň byl pro mládež starší 15 let. Paragraf č. 3 stanovoval činnost škol jako péči o „*všestranný rozumový, citový, mravní a tělesný rozvoj žactva. Vzdělávají mládež v duchu pokrokových národních tradic a ideálů humanity,[...]. Vedou ji k činné účasti na životě školy a na budovatelském díle republiky. Pěstují smysl pro společenství v rodině, národu, Slovanstvu a lidstvu.*

⁶⁷ Košický vládní program. Totalita.cz [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/txt/txt_kv.pdf

⁶⁸ Tamtéž

Vychovávají národně a politicky uvědomělé občany lidově demokratického státu, statečné obránce vlasti a oddané zastánce pracujícího lidu a socialismu.“⁶⁹

V témže roce vyšla také nová ústava, která, mimo jiné, stanovila právo na vzdělání. A to pro všechny občany jednotně, povinně a bezplatně. Poslední dva paragrafy hovořily o shodě ideologie režimu a školní výchovy: „*Vešker[á] výchova a všechno vyučování bud'ťež zařizeny tak, aby byly v souladu s výsledky bádání a nebyly v neshodě s lidově demokratickým zřizéním.*“ a „*Vrchní vedení veškeré výchovy a všeho vyučování, jakož i dozor nad nimi přísluší státu.*“⁷⁰

O pět let později byl vydán nový školský zákon, který provedl dílčí změny ve školské soustavě (základní vzdělání bylo z devíti let sníženo na osm, zřizeny byly jedenáctileté školy jako přípravy na VŠ, ...), ale výrazně pozměnil i vzdělávání učitelů. Především došlo ke zřizování pedagogických škol pro učitele v mateřských i národních školách a k otevření vyšších a vysokých škol pedagogických.⁷¹ Byla zde jasná potřeba režimu zajistit dostatek vysokoškolsky vzdělaných občanů pro rozvoj národního hospodářství a také k ideologické výchově vyrůstající společnosti. V usnesení ÚV KSČ z 13. června 1955 O zvýšení úrovně a dalším rozvoji všeobecně vzdělávacího školství se upozorňovalo na potřebu dostatečné politické a ideologické výchovy učitelů a na jejich odborné i materiální zajištění. Díky tomu mohli učitelé lépe ideologicky působit na studenty, což se v dokumentu vztahovalo především k učitelům vesnickým, „*kteří mohou mnoho vykonat pro upevňování svazu dělníků a rolníků.*“⁷² Byl zde zmíněn stav školních budov, upozorňovalo se na jejich nedostatek a také se apelovalo na ministerstvo školství, aby se s výstavbou začalo již letos (1955).⁷³

Roku 1960 byla vyhlášena nová ústava hlásající dosažení socialismu (název státu se změnil z Československá republika na Československá socialistická republika)

⁶⁹ Zákon o základní úpravě jednotného školství (školský zákon). *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=95&r=1948>

⁷⁰ Ústava Československé republiky 1948. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html

⁷¹ Zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon). *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=31&r=1953>

⁷² KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA. *Od X. do XI. sjezdu KSČ; usnesení a dokumenty UV KSČ*. Praha: Státní nakl. politické literatury, 1958, str. 106

⁷³ Tamtéž, str. 107

a připravující půdu pro pokračování práce lidu za účelem budování komunismu. Kromě těchto víceméně kosmetických změn došlo ovšem ke změnám zásadním – v oblasti školství to bylo především ustanovení Čl. 24, které určovalo do 15 let věku povinnou školní docházku.⁷⁴ To souviselo s prodloužením povinné školní docházky opět na devět let, jak tomu bylo před rokem 1953, a se změnou školské soustavy, kde došlo k jasnému oddělení základních a středních škol (po absolvování základní školy si student vybíral, na jakém dalším typu školy chce pokračovat). Tyto změny postihoval školský zákon č. 186/1960 Sb.⁷⁵

Na změnu ústavy, překročení prahu socialismu a vykročení na cestu směrem ke komunismu, navazovalo usnesení ÚV KSČ ze dne 17. listopadu 1961, kde se v duchu dobově platné ideologie a prosovětské orientace psalo: „*Ústřední výbor zdůrazňuje, že všechny ryzí vlastnosti mládeže je třeba soustavně upevňovat a rozvíjet, vštěpovat mladým lidem morální rysy komunistického člověka a všestranně vychovávat mládež v duchu morálního kodexu budovatele komunismu, obsaženého v programu KSSS.*“ Dále se s upozorňovalo na to, „*aby vše, co [mládež] podniká, bylo prostoupeno vysokou komunistickou ideovostí*“. A nakonec byla přisuzována opora ideologizace mládeže právě komunistické straně: „*Všestranná příprava mládeže, její výchova v duchu komunismu, je jedním ze základních úkolů strany*“. Ta však měla svou prodlouženou ruku jak v Československém svazu mládeže (později v Socialistickém svazu mládeže), tak ve státních institucích „*počínaje školou.*“⁷⁶

Úpravou prošly (podle zákona 65/1960 Sb.)⁷⁷ pravomoci národních výborů, které se staly garantem politicky uvědomělých pedagogů ve školách, jenž spadaly do působnosti konkrétního národního výboru. Měly za úkol ideovou i odbornou kontrolu, jejich činnost řídila a dále sledovala vláda. V tomto období došlo ještě k úpravě studia učitelů.

⁷⁴ Ústava Československá socialistické republiky 1960. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html

⁷⁵ Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon). *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=186&r=1960>

⁷⁶ VEDRA, Vladimír a Jiří HENDRYCH. *Za komunistickou výchovu mladé generace. Usnesení ÚV KSČ o práci mezi mládeží*. Praha: Praha: ÚV ČSM, 1961, str. 2-4

⁷⁷ Zákon o národních výborech. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=65&r=1960>

Zákon č. 166/1964 Sb.⁷⁸ rušil dosavadní školy pro budoucí učitele a nařizoval zřízení pedagogických fakult – jednalo se tedy o potvrzení novely č. 87/1962 Sb.⁷⁹, která určovala, že se učitelé mají vzdělávat na vysokých školách.

Poslední více významnou změnou prošla školská soustava v 70. letech. Nový školský zákon 63/1978 Sb. stanovoval povinnou školní docházku na deset let, čímž došlo k spojení osmileté ZŠ a dvouleté SŠ. Rozšíření oblasti ideologického působení se věnoval §41, který ukládá Socialistickému svazu mládeže, Pionýrské organizaci socialistického svazu mládeže a škole, aby spolupracovaly „zejména při rozvoji ideově politické výchovy a společenské aktivity žáků a při vytváření organizační základny těchto organizací na školách.“⁸⁰

Za povšimnutí ještě stojí referát přednesený na XIV. sjezdu KSČ (zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XIII. sjezdu KSČ a dalších úkolech strany). Reagoval na kritické ohlasy ke školství na stranických konferencích. Podle dlouhodobého plánu referát upozorňoval na nutnost dále posilovat pracovní a polytechnický charakter škol, svázat školu s výrobní praxí atd. Upozorňoval na důležitost školy v součinnosti s národní ekonomikou a těžiště těchto potřeb nalézal v odpovědné a kvalitní pedagogické práci – „pozornost musíme věnovat předmětům, které bezprostředně ovlivňují socialistické uvědomění žáků, jejich přístup k politice strany a jejich zvládání základů našeho světového názoru. Tento úsek se v minulosti velmi podcenil i v přípravě pedagogů.“⁸¹

⁷⁸ Zákonné opatření předsednictva Národního shromáždění o pedagogických fakultách. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=166&r=1964>

⁷⁹ Vládní nařízení o pedagogických institutech. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=87&r=1962>

⁸⁰ Zákon o opatřeních v soustavě základních a středních škol. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=63&r=1978>

⁸¹ KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA. *Sborník vybraných dokumentů orgánů KSČ k ideologické a ideově výchovné práci*. Praha: Svoboda, 1979, str. 8-9

4 NORMALIZAČNÍ KONSOLIDACE ŠKOLSTVÍ V ČESKOSLOVENSKU

Po ukončení reformních tendencí v rámci československého socialismu a nástupu normalizace muselo dojít bezpodmínečně ke kádrovým politickým čistkám, které měly za úkol odstranit rozkol v politické sféře a anulovat potencionální opozici. V rámci školy můžeme hovořit o tzv. konsolidaci. Tento proces započal ihned ve školním roce 1969/70. Základní směrnice pro personální a kádrovou práci byla vydána až 11. listopadu 1970. Podle dokumentu Informace o plnění některých nejdůležitějších závěrů XIV. sjezdu KSČ v oblasti školství přispěly pro konsolidaci zejména závěry komplexního pracovního-politického hodnocení pracovníků, provedeného v roce 1972.⁸² Konsolidační prověrky zasáhly především inteligenci (a mezi ně patřící studentstvo), která se nejotevřeněji vyslovovala proti „husákovské“ politice normalizace. Ačkoliv sami oficiální orgány konstatovaly, že šlo o lidi ve svých oborech zkušené a erudované, v praxi bylo nutné zabránit jejich dalšímu možnému nepříznivému ideologickému působení. To tedy znamená, že většina těchto lidí se po konsolidaci musela živit manuálně v dělnických profesích, kde tolik nehrozilo, že svými postoji svedou další občany ze „správné“ cesty socialismu.⁸³

V oblasti školství nejradikálnější politiku normalizace odsuzovaly vysoké školy, především studenti a učitelé. Analýza přednesená na 190. schůzi PÚV KSČ ze dne 6. listopadu 1970 k problému vysokoškolské inteligence říkala toto: „*Tyto síly sehrály významnou úlohu při formování druhého centra ve straně v minulém období, v organizování různých nátlakových kampaní, a mají svou souvislost až k formování platformy tzv. XIV. sjezdu, ale i při formování kontrarevoluční platformy 2000 slov apod.*“⁸⁴ Ze strany normalizačního vedení bylo tedy nutné se zaměřit právě na tuto nejvíce problémovou skupinu, která nejenom nebyla loajální, navíc ještě měla potenciál rozrušovat loajalitu u dalších osob či celých skupin lidí (např. spojování studentů

⁸² A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 70

⁸³ OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ a Karel BOLOMSKÝ. *Svědectví o duchovním útlaku 1969-1970: dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1993. Historia nova, sv. 2, str. 18

⁸⁴ SÚA – A ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 143, ar. j. 221

s odbory a snaha o aktivizování dělnických hnutí).⁸⁵ Na úrovni vysokých škol provedené kádrové čistky znamenaly odchod 200 akademických funkcionářů ze svých pracovních pozic, přičemž jejich celkový počet činil 618, což dělá téměř 30% z celkového počtu. V ČSSR se jednalo o 7 rektorů, 23 prorektorů, 20 děkanů, 37 proděkanů, 9 kvestorů a fakultních tajemníků. V SSR to bylo 5 rektorů, 20 prorektorů, 17 děkanů, 60 proděkanů, 2 kvestoři a fakultní tajemníci. Zde vidíme, že v 70. letech si normalizační správa mohla dovolit vyloučit více slovenských proreformních vysokoškolských pracovníků než českých (přesněji 104 akademiků z SSR a 96 z ČSR).⁸⁶ Celkový počet postižených školských pracovníků ale stále zůstával větší na území Čech. Dokladem toho mohou být výsledky pohovorů v základních organizacích KSČ a KSS na vysokých školách k 10. 6. 1969. V rámci nich bylo z výchozího počtu 16166 členů základní organizace strany na vysokých školách v celé ČSSR vyloučeno nebo zrušeno členství 1002 lidem z ČSR a jen 124 z SSR.⁸⁷

Personální kádrové změny nepostihly pouze vysoké školy: „*Obdobná opatření jako na vysokých školách provádějí příslušné národní výbory na školách a výchovných zařízeních I. a II. cyklu. Do začátku školního roku 1972/73 byli vyměněni ředitelé a zástupci ředitelů, kteří neměli politické předpoklady pro výkon této funkce a z těchto důvodů odešla ze školských služeb i řada učitelů.*“⁸⁸ V ČSR odešlo 9 vedoucích školských odborů a národních výborů, 15 krajských školních inspektorů a vedoucích pedagogických oddělení, 13 okresních školních inspektorů, 1124 ředitelů, zástupců ředitelů a učitelů I. cyklu, 489 ředitelů, zástupců ředitelů a učitelů II. cyklu, 103 vychovatelů I. a II. cyklu, 6 mistrů odborného výcviku. V SSR se jednalo o 17 vedoucích školských odborů a národních výborů, 38 okresních školních inspektorů, 173 ředitelů, zástupců ředitelů a učitelů I. cyklu, 101 ředitelů, zástupců ředitelů a učitelů II. cyklu, 9 vychovatelů I. a II. cyklu, 26 mistrů odborného výcviku.⁸⁹ Zaměstnanců, kteří odešli ze škol I. a II. cyklu, školské správy a školských odborů národních výborů bylo na 2123, což z celkového počtu 207 000 pedagogických

⁸⁵ OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ a Karel BOLOMSKÝ. *Svědectví o duchovním útlaku 1969-1970: dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1993. Historia nova, sv. 2, str. 12-13

⁸⁶ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 70

⁸⁷ OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ a Karel BOLOMSKÝ. *Svědectví o duchovním útlaku 1969-1970: dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1993. Historia nova, sv. 2, str. 110

⁸⁸ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 72

⁸⁹ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 72

pracovníků⁹⁰ (působivší na 23 tisíc školách a zařízeních I. a II. cyklu) tvoří podstatně menší procento, než u pracovníků vysokoškolských.

Na úrovni ministerstev školství „v rámci postupného politického a odborného zkvalitnění aparátu“⁹¹ bylo nuceno odejít celkem 343 zaměstnanců (z MŠ ČSR: 232; z MŠ SSR: 111). Z toho 6 ředitelů odborů z MŠ ČSR a jeden z MŠ SSR.⁹² V roce 1969, těsně před začátkem školního roku, byl vyměněn ministr školství ČSR Vilibald Řezníček za Jaromíra Hrbka, který převzal odpovědnost za čistky na úrovni školství. Důvodem výměny bylo nerespektování usnesení nejvyšších stranických orgánů, které stanovily hlavní úkoly konsolidace pro školství.⁹³

Po odchodu ne zrovna malého počtu akademických pracovníků bylo třeba, aby nastoupila řada nových, loajálních, politicky prověřených: „V procesu konsolidace se zvýšily politické i odborné nároky na nově jmenované učitele vysokých škol; převážná většina nově jmenovaných profesorů a docentů jsou členové KSČ.“⁹⁴

Ke stavu školství a jeho naplnění vhodnými či nevhodnými zaměstnanci se vyjadřovaly také nižší politické orgány, jakými byly například okresní výbory. V dokumentu zpracovávajícím připomínky a stanoviska politických orgánů k obligátní zprávě o současném stavu, vývoji a perspektivách školství pro rok 1973 v oddílu o úlohách učitelstva se objevila připomínka OV KSČ Tachov, že učitelé, kteří projeví jakoukoliv religiozitu, by měli odejít ze školství. Za důležitou považoval nutnost sledovat a hodnotit politickou a veřejnou angažovanost učitelů. OV KSČ Cheb dokonce žádal, „aby se [učitelé] stali prvořadými činiteli v oblasti mimoškolní výchovy mládeže, zvláště o sobotách a nedělích tak, aby tato činnost byla neoddělitelnou součástí jejich pracovní náplně.“⁹⁵

V hodnocení politické pozice učitelů se v naprosté většině veškeré KV a OV KSČ shodly, že normalizační konsolidace dostala školství z politického hlediska do přijatelné podoby, která se velmi zlepšila od krizových let 1968-69. Některé kritické ohlasy se

⁹⁰ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 78

⁹¹ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 73

⁹² A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 73

⁹³ SÚA – A ÚV KSČ, fond 02/7, sv. 10, ar. j. 27

⁹⁴ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 71

⁹⁵ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 84, ar. j. 80, list 319-320

však objevily, šlo především o připomínky nedostatku kádrově schopných pedagogických pracovníků a upozorňování na problém s množstvím učitelů, kteří i přes své nevhodné politické postoje ve školství zůstávali.⁹⁶ Na přednes přišla také otázka, co s pedagogickými pracovníky, kteří nebyli dostatečně angažováni či v krizových letech 1968-69 byli strženi protikonzervativním liberalizujícím proudem – některé stranické organizace požadovaly jejich „odstranění“ (OV KSČ Praha 7), jiné doporučovaly nepřesluhovat či zakázat třídnictví těchto učitelů (OV KSČ Vsetín). Ale např. OV KSČ Břeclav byl ve svém stanovisku mírnější. Doporučil pouze tyto pedagogy přesunout do jiného školského úseku.⁹⁷

V rámci těchto připomínek se objevovaly také nesouhlasná stanoviska k některým částem poslední zprávy o současném stavu, vývoji a perspektivách školství. Negativní postoj se objevil například k tvrzení ve výše zmiňované zprávě, která uváděla, že malý počet komunistů a základních organizací KSČ na školách byl způsoben nedoceňováním postavení učitelstva v politickovýchovné a ideologické práci, neboť velký vliv jistě hrály i důrazné konsolidační procesy.⁹⁸ Další ohlasy byly na navyšování počtu studentů na učitelských fakultách, přijímání většího počtu mužů atd. Tedy z negativních připomínek šlo především o snahu zmírnit dopad konsolidačních změn, ale v tom smyslu, aby národní ekonomika nestrádala nedostatkem kvalifikovaných pracovníků – aby jim byl zajištěn hladký průběh studia, ovšem za podmínky dostatečné politické angažovanosti a loajality.⁹⁹

S konsolidačním procesem musela ze školství odejít řada odborníků. Tento deficit bylo nutné řešit ze strany státu. Při nahrazování kádrově nevyhovujících pracovníků se nejvyšší orgány KSČ snažily brát v potaz (alespoň v oblasti politické) především jedno velké hledisko, tím bylo samotné členství v komunistické straně. Na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ z prosince 1971 byla provedena analýza členské základny strany na vysokých školách a o rok později obdobná zpráva z oblasti škol I. a II. cyklu. Součástí analýzy bylo zjištění procentuálního zastoupení zaměstnanců vysokých škol organizovaných v KSČ, procentuální složení učitelů – komunistů podle třídního

⁹⁶ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 84, ar. j. 80, list 321

⁹⁷ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 84, ar. j. 80, list 322-26

⁹⁸ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 84, ar. j. 80, list 327

⁹⁹ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 84, ar. j. 80, list 328

původu, délka členství v KSČ (vstoupivší před rokem 1948, nebo po roce 1949), délka a typ stranického studia/školení.¹⁰⁰ To byly faktory, které významně ovlivňovaly kariérní postup či sestup jednotlivce.

Mezi potencionální odborníky patří také studenti. Ti byli jedním z největších problémů začínající normalizace pro stranické vedení. Jejich činnost byla v průběhu 60. let i po srpnu 1968 namířena proti prosovětskému vedení strany, vystupovali v opozici k němu a působili dále ve studentských organizacích, které byly označeny jako ilegální. Režim se snažil o jejich potlačení rušením vysokoškolských výborů KSČ, kateder společenských věd a dalších „infikovaných“ organizací. Zrušením jejich organizačních jednotek a nasměrováním studentů do centrálních organizací vyjadřujících loajalitu marxismu-leninismu, se komunistické vládě v rámci konsolidace podařilo studentské hnutí rozložit a konsolidovat tak studentské prostředí na vysokých školách.¹⁰¹

Kromě posuzování členství (příp. jeho zrušení, či vyloučení) v komunistické straně byl jedním z hledisek, na kterých komunistická ideologie stavěla, také třídní původ. Díky uplatňování politiky třídního původu (prosazování dělnického a rolnického) se jí často dostávalo masové podpory, nebo alespoň masového tichého souhlasu. Ve snaze o aktivizaci členské základy a její další rozvíjení se normalizační předsednictvo ÚV KSČ shodlo na tom, že *„třídně politická hlediska výběru mladých lidí ke studiu, která jsou jedním z nezbytných pohledů a která přispívají k respektování třídně politické a sociální struktury socialistické společnosti ve složení studujících byla (jako řada jiných principů) znevažována dlouho před roky 1968 a 1969 [...]“*¹⁰² Dále doplňovalo, že třídní hledisko se při výběru uchazečů na střední a vysoké školy začalo uplatňovat a důsledně realizovat až od r. 1970, zejména na základě Zásad přijímacího řízení na střední a vysoké školy a do vědecké přípravy, jenž byly schváleny předsednictvem ÚV KSČ 12. února 1971. O těch se zmiňuji níže.

Mimořádná pozornost „kádrové očisty“ byla věnována pedagogickým fakultám – z ideologických důvodů: *„V dohodě s krajskými národními výbory byly vypracovány plány výměny pedagogických pracovníků těchto fakult, a to doplněním jejich sborů i*

¹⁰⁰ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 74-83

¹⁰¹ OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ a Karel BOLOMSKÝ. Svědectví o duchovním útlaku 1969-1970: dokumenty. Praha: Maxdorf, 1993. Historia nova, sv. 2, str. 10-15

¹⁰² A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 81

z řad politicky a odborně vyspělých profesorů středních škol.“¹⁰³ Realizace těchto plánů byla připravena na školní rok 1972/73.

¹⁰³ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 72

5 IDEOLOGIZACE VE ŠKOLSKÉM PROSTŘEDÍ V POČÁTCÍCH NORMALIZACE

Po tom, co se nové konzervativní normalizační vedení komunistické strany vypořádalo s konsolidací neloajálních pracovníků, přišla na pořadí otázka dostatečné ideologizace společnosti, aby se minimalizovaly další případné projevy nespokojenosti s politikou státu. Zpráva o plnění realizační směrnice a další úkoly ideologické činnosti strany shrnující výsledky prověrek do poloviny roku 1970 tvrdila: „*Dlouhodobá destrukce a především kontrarevoluční vývoj v roce 1968 zasáhl nejvíce oblast ideologie.*“¹⁰⁴ Bylo nutno tento deficit odstraňovat s jistou opatrností, neboť většina obyvatelstva sice socialismus neodvrhla, ale stavěla se negativně k jeho neostalinskému pojetí.¹⁰⁵ Největší pozornost bylo třeba v úrovni ideologické klást na školství, neboť to patřilo k oborům, podle názorů autorů výše zmíněné zprávy, které byly „*rozkladným procesem let 1968-69 nejsilněji zasaženy.*“

KSČ a její ústřední výbor na XIV. sjezdu KSČ odsoudily sjezd XIII. a s ním jeho liberalizující reformní politiku. V oblasti školství se po roce 1968 snažil režim vrátit k sovětským principům a prosovětské orientaci školy. Byl výrazně kritický ke změnám ve školském systému a školství vůbec před nástupem normalizace v době, kdy byl Alexander Dubček prvním tajemníkem ÚV KSČ. Písemné podkladové materiály o školství pro zasedání ÚV KSČ, které 23. května 1973 předložil J. Fojtík, hovořily o snaze předchozích reformistických ministrů a politických pracovníků vrátit socialistický školský systém navázaný na SSSR do stavu před rokem 1948. To v normalizační rétorice znamenalo vrátit se zpět, do dob před vybudováním socialismu, odhodit výdobytky socialistického školství a přijmout opět soustavu buržoazní, vyhovující kapitalistickým zemím: „*Projevilo se to v oslabení a nakonec rozrušení politickovýchovné funkce školy, světonázorové výchovy, v podcenění marxismu-leninismu, občanské výchovy a ruského jazyka, v ústupu od principů proletářského internacionalismu, v rozdmýchávání nacionalistických a protisovětských*

¹⁰⁴ SÚA – A ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 143, ar. j. 221

¹⁰⁵ OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ a Karel BOLOMSKÝ. *Svědectví o duchovním útlaku 1969-1970: dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1993. Historia nova, sv. 2, str. 13

nálad mezi učiteli, studenty i žáky, v ožívování masarykismu, štefanikovské legendy, sociáldemokratismu a jiných buržoazních a maloměšťáckých směrů.“¹⁰⁶ V souvislosti s nedostatečným působením a rušením východní orientace před rokem 1969, se na předsednictvu ÚV KSČ zmiňoval i fakt o rozšiřování protisovětských nálad ve společnosti i ve škole. Nejvyšší stranické vedení tento problém kladlo často do přední linie chyb reformistů a vyzývalo důrazně k jeho řešení a urychlené nápravě. Sovětská linie byla pro konzervativní členy KSČ výrazně silným jednotícím propagandistickým prvkem. Nejvyšší státní a stranické orgány věnovaly v této době velkou pozornost *„kádrovému upevnění řídicí struktury školství i pedagogických kolektivů.*“¹⁰⁷ S tím souvisela náprava školské (i společenské) zahraničněpolitické orientace: *„Ke změně došlo též ve školských zahraničních stycích. Jejich těžiště se orientuje na spolupráci se socialistickými zeměmi, zejména se Sovětským svazem.*“¹⁰⁸

V oblasti ideologizace školství byla pozornost kladena na všechny školské stupně, některé však byly prioritní. V druhém oddílu písemných podkladových materiálů o školství pro zasedání ÚV KSČ předložených J. Fojtíkem 23. května 1973, byl proveden rozbor tehdejšího stavu školství. Probrány byly postupně všechny typy škol od mateřských po vzdělávání dospělých. V každém stupni bylo dalším cílem zkvalitnění výuky, její lepší svázání s praxí a především uvědomělejší výchova studentů k jednotnému světovému názoru.

Základní školy byly ze školských stupňů v podstatě nejméně probíraným problémem v rámci propagandy. Jejich žáci, ještě ne dostatečně rozumově vyspělí, neměli takový problém s přebíráním ideologie, která jim byla podsouvána. Kádrově osvědčení pracovníci zde byli potřeba z důvodu soustavného a dlouhodobého ideologického působení, ale jejich nedostatek bylo ovšem nutné řešit spíše na jiných stupních. Velká pozornost se byla kladena na školy učňovské, které *„tvoří jádro dělnické třídy, vedoucí síly naší společnosti.*“¹⁰⁹ Učňovské školství bylo nejvíce dostupným stupněm vzdělávání, které sázelo na to, že v socialistických podmínkách rovnostářství a prosazování manuální práce bylo pro případné studenty atraktivní už jenom pozdějším

¹⁰⁶ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 12

¹⁰⁷ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 13

¹⁰⁸ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 13

¹⁰⁹ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 31

platovým ohodnocením, které režimní politika udržovala v největším růstu oproti platům ostatních profesních skupin.¹¹⁰ Jako školský stupeň, který vytvářel největší potencionální oporu režimu, se k němu muselo také přistupovat. Důležitá byla důsledná ideologická výchova¹¹¹ a snaha o další pronikání absolventů učňovských škol do dalších typů škol, což bylo dáno potřebou stále kvalifikovanější pracovní síly (především pro oblasti strojírenství, elektrotechniky, energetiky, zemědělství) a sjednocování studujících v rámci ideje beztřídní společnosti, za čímž byla skryta snaha o další ideologické působení na studující mládež: „*ÚV KSČ považuje za nutné tento [integrace učňovského školství do škol II. cyklu] problém řešit. Je třeba přitom vycházet z toho, že nejde pouze o reprodukci pracovní síly, ale o reprodukci dělnické třídy jako vládnoucí společenské síly socialistické společnosti.*“¹¹² Vysoké školy měly také prioritní postavení v rámci ideologizace, ale u nich nešlo již tolik o snahu ovlivnit myšlení studentů a získat je pro masovou podporu režimu, ale spíše o uklidnění reformních nálad, které zde i po srpnu 1968 zůstávaly. Na to byla navázána druhá rovina problému – usmíření se režimu s inteligencí (získání její loajality, či alespoň její odchod z „opozice“), která byla (a stále je) nezbytně důležitá pro technologické inovace, ekonomický rozvoj a s tím související spokojenost společnosti.

¹¹⁰ TŮMA, Oldřich a Tomáš VILÍMEK, ed. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. Česká společnost po roce 1945, str. 33

¹¹¹ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 32

¹¹² A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 31

5.1 VÝBĚR BUDOUCÍCH UČITELŮ

Po XIV. sjezdu ÚV KSČ, který kriticky zhodnotil situaci na vysokých školách (a nejen na nich) před rokem 1969, bylo nutno školství z ideologické strany dále upevňovat přijímáním vhodných zaměstnanců. Podstatou druhé fáze této konsolidace měli být pečlivě vybraní pedagogové, kteří měli rozvíjet svou kvalifikaci po stránce odborné, pedagogické i ideové.¹¹³ Výchovné působení k jednotnému světovému názoru ani na vysokých školách neprobíhalo pouze v univerzitní budově, ale systém komunistické výchovy byl přítomen i na studentských koležích a zapojit se měl i Socialistický svaz mládeže¹¹⁴ a další mimoškolní organizace. Vysokoškolské prostředí, které se v 60. letech značně uvolnilo (styky se západními zeměmi, cizí literatura, méně důsledné politické prověrky, ...), se naplnilo proreformními pedagogy a jeho ideová očista byla tedy pro normalizační režim prvořadá – vždyť právě vysoké školy vychovávají nejčennější odborníky, kteří se podílejí na výzkumu technologických inovací a ty ve východním bloku byly nedostatkovým zbožím. Není proto divu, že socialistické Československo dbalo na to, aby si na nejvyšších vzdělávacích institutech vychovávalo loajální specialisty: „*Komunistická výchova na vysokých školách je prvořadou záležitostí celé školské soustavy, všech akademických funkcionářů a učitelů vysokých škol, zejména vedoucích kateder, ústavů a jednotlivých pracovišť.*“¹¹⁵

V souvislosti s výběrem studentů na vysoké školy byly dne 12. února 1971 uvedeny v platnost Zásady přijímacího řízení na střední a vysoké školy a do vědecké přípravy. Prvořadou funkcí, kterou zásady stanovovaly, bylo bodové ohodnocení pro uchazeče o studium na vysoké škole – maximální počet bodů byl stanoven na 240. Z toho 100 bodů bylo možno získat za prospěch a posudek ze střední školy, dalších 100 bodů za přijímací zkoušku (posuzovala nadání, vědomosti a morálně-politický profil uchazeče), 20 bodů za dělnický nebo rolnický původ a posledních 20 bodů si mohl uchazeč přičíst pokud pocházel z pohraničí a zavázal se, že se tam po dokončení studia vrátí. Zásady byly některými školskými pracovníky zneužity proti vůli režimu tak, že při přijímacím

¹¹³ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 36

¹¹⁴ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 37

¹¹⁵ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 37

řízení schválně umenšovaly vliv tzv. morálně-politického profilu. Mnísterstvo školství bodové ohodnocení v roce 1974 zrušilo, což znamenalo nejednostnost v tom, jaká kritéria mají rozhodující váhu pro přijetí.¹¹⁶ V souladu se zvyšující se kontrolou politicky důležitých míst zrušení Zásad nevedlo k liberálnějšímu přijímání studentů, ale naopak plně to umožnilo rozvoj protekcionismu.

Otázku zkvalitnění výběru budoucích učitelů projednal ÚV KSČ 5. prosince 1972: „*Opatření, která ministerstva školství na základě usnesení sekretariátu ÚV KSČ přijala a ve spolupráci s vedením pedagogických a ostatních učitelských fakult realizovala v přijímacím řízení pro školní rok 1973/74 spočívají v tom, že přijetí každého uchazeče se při splnění základních podmínek konzultuje ještě před zahájením přijímacího řízení se stranickými a školskými orgány v kraji, z něhož přicházejí. Zdůrazňuje se přitom i požadavek vlastní společenské a pracovní aktivity uchazeče, zejména práce v SSM, v PO apod. Bere se zřetel i na to, aby byli přednostně přijímáni uchazeči z venkovských oblastí, u nichž je největší záruka, že [se] budou působit v těchto oblastech, kde je největší potřeba učitelských kádří.*“¹¹⁷ Zde vidíme silné náznaky toho, že komunistická představa o vzdělávání korespondovala se snahou o zajištění loajálního obyvatelstva. Tuto snahu mělo podpořit i určité prolínání školské hierarchie a politické nomenklatury – např. ředitelé učňovských škol spadali do nomenklatury krajských národních výborů, které zajišťovaly jejich důsledné politické působení v rámci školy a prověřovaly jejich kádrový profil.¹¹⁸

Budoucí pedagogičtí pracovníci také museli skládat slib podle pracovního řádu, který je zavazoval k ideologickému pěstování občanů: „*Slibuji, že budu vždy pracovat v zájmu dělnické třídy a uskutečňovat politiku Komunistické strany Československa. Budu věrný(á) Československé socialistické republice a budu obhajovat a upevňovat její socialistické zřízení. Slibuji, že budu dodržovat Ústavu Československé socialistické republiky i ostatní zákony a právní předpisy (příslušné dokumenty SSM a PO SSM), budu svědomitě plnit své povinnosti a pokyny vedoucích pracovníků a zachovávat*

¹¹⁶ PETRÁŇ, Josef a Lydia PETRÁŇOVÁ. *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948-1968-1989)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, str. 567

¹¹⁷ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 95

¹¹⁸ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 105, ar. j. 105, list 6

*mlčenlivost v pracovních věcech. Budu podle zásad komunistické výchovy pěstovat v žácích (pionýrech a jiskrách) lásku k socialistické vlasti. Povedu je k úctě k dělnické třídě a Komunistické straně Československa. Budu je vychovávat v duchu marxisticko-leninského světového názoru. Zavazuji se rozvíjet u mládeže internacionální citění a prohlubovat přátelství se socialistickými zeměmi, zejména se Sovětským svazem. Jsem si vědom(a) toho, že svým osobním životem, postoji a jednáním, účastí na veřejném životě a vystupováním podstatně ovlivňuji jako pedagogický(á) pracovník(nice) chování a jednání žáků (pionýrů a jisker) i nejbližší veřejnost. Při veškerém svém jednání budu mít na zřeteli prospěch Československé socialistické republiky a jejího lidu. Jsem si vědom(a) důsledků, které by pro mě vyplynuly z nesplnění slibu."*¹¹⁹

Důsledkem vývoje, který normalizační správa nastolila na školách, bylo: „ve školním roce 1970/71 z počtu přijatých žáků na střední odborné školy v ČSSR bylo 59,21% z dělnických a rolnických rodin [...], ve školním roce 1971/72 70,38% [...] a ve školním roce 1972/73 72,2%“¹²⁰. Nutno říci, že třídní zásady, ve kterých postupně převážilo kritérium údaje o členství v KSČ, případně přerušení členství nebo vyloučení někoho z rodičů, byly tímto politickým faktem převáženy. To znamená, že pokud rodiče uchazeče o studium (ať již jakéhokoliv stupně) byly dělnického nebo rolnického původu, stále měl tento student menší šance při přijímacím řízení uspět než jeho kolega, jehož rodiče sice byli městští byrokraté, ale s určitou politickou angažovaností korespondující s politikou vládnoucí strany.¹²¹ Jak píše Josef Petráň: „O přijetí či nepřijetí uchazeče víc než studijní výsledky ze střední školy nebo schopnosti rozhodovaly projevy loajality vůči režimu jak u jeho rodičů, tak i u něho samotného, vyjádřené v kádrových posudcích.“¹²²

Nicméně je třeba dodat, že ne vždy rozhodovala politika a později tím méně třídní původ. Docházelo totiž k tomu, že někdy zapracovala i osobní známost, která byla

¹¹⁹ Pracovní řád pro pedagogické pracovníky a ostatní pracovníky škol a školských zařízení, pro které plní úkoly organizace vyplývající z pracovně právních vztahů národní výbor. *Epravo.cz* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=36645&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

¹²⁰ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 82-83

¹²¹ PETRÁŇ, Josef a Lydia PETRÁŇOVÁ. *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948-1968-1989)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, str. 568

¹²² Tamtéž, str. 569

kádrově spolehlivá a její doporučení pak mělo rozhodující vliv na přijetí (někdy i bez řádného přijímacího řízení).¹²³ Jednalo se tedy o určitou formu protekcionismu.

Důležitost členství v KSČ lze prezentovat i na rozložení pedagogických pracovníků od nejvyšších po nejnižší. V roce 1973 byl počet profesorů a docentů, kteří byli členy KSČ vyšší než 50%, zatímco v kategorii asistentů byl průměr pouhých 12%. Je vidět, že snaha normalizátorů se vyplácela. Konsolidací byla odstraněna převážná část reformistů (neloajálních) a výběr na tyto vedoucí pozice měl nadále jasná pravidla očekávající politickou angažovanost. Stimulace platem a prestižním povoláním fungovaly a vedoucí pracovníky pak tyto faktory nepřímo nutili k loajalitě vůči režim.¹²⁴

¹²³ Cesta k učitelství v socialistickém Československu pohledem pamětníků (in *Studia paedagogica*, roč. 21, č. 3, rok 2016, str. 142

¹²⁴ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 75

5.2 MIMOŠKOLNÍ IDEOLOGIZACE

Jak známo, socialistické zřízení se při výchově uvědomělých občanů nespolehalo pouze na pedagogické pracovníky a jejich práci ve škole, ale také spolupracovalo s mládežnickými organizacemi, kulturními zařízeními, masovými sdělovacími prostředky atd. Tyto instituce žákům a studentům poskytly ideologickou výchovu i mimoškolně. Členství v mládežnických organizacích mohlo výrazně pozitivně ovlivnit další studentskou či později profesní dráhu jednotlivce. V dokumentu Hlavní úkoly v oblasti školství ze závěrů XIV. sjezdu KSČ, jejich zajištění a plnění předloženém předsednictvu ÚV KSČ J. Fojtíkem se zdůrazňuje potřeba nejenom kvalitních učitelů, kteří by byli dostatečně loajální, ale také uvědomělých studentů. Tito prověřeni studenti (kteří byli převážně členy SSM) byli vybíráni základní organizací KSČ k přijmutí do řad kandidátů KSČ¹²⁵, což znamenalo silnou nápomoc v budoucím kariérním postupu. K výchově k jednotnému světovému názoru měly přispět právě mimoškolní mládežnické organizace jako byl Socialistický svaz mládeže či Pionýrská organizace.

Činnosti SSM a PO na školách se ve sledovaném období věnovalo předsednictvo ÚV KSČ a ministerstva školství. Ta rozpracovala dokument *Náměty na využití závěrů I. sjezdu SSM pro oblast škol a výchovných zařízení I. a II. cyklu*, kde doporučila všem pedagogickým pracovníkům, „*aby se seznámili s jednáním a závěry I. sjezdu SSM a aktivně poskytovali pomoc SSM a PO SSM při realizaci přijatých dokumentů. Ministerstva školství dále uložila rozvíjet soustavnou politicko-pedagogickou propagandu mezi učiteli, rodiči a veřejností o významu, principech a úkolech SSM a PO SSM a vytvářet politické, kádrové, odborné i materiální předpoklady pro další rozvoj jejich činnosti.*“¹²⁶

V souladu s usnesením XIV. sjezdu KSČ o školské politice stanovil dokument několik zásad. Tyto zásady stanovovaly základní požadavky, které v obecné rovině měly platit (např. zvyšování polytechnického charakteru škol, snaha o vyšší stavy studentů středních škol, ...) První zásada vyzdvihovala ideologické působení školy, ale zmiňovala se i o snaze mimoškolní ideologizace: „*Výchova a vzdělávání mládeže i dospělých je*

¹²⁵ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 105, ar. j. 105, list 11

¹²⁶ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 102

*v socialistické společnosti nerozlučnou součástí revolučních změn, v nichž dělnická třída v čele s komunistickou stranou upevňuje výsledky politického vítězství nad buržoazií, [...] v první řadě škola, ale spolu s ní i společenské organizace, závody, sdělovací prostředky, musí pomáhat straně ve výchově mládeže a pracujících k marxisticko-leninskému světovému názoru, k socialistické morálce, ke kolektivismu, k úctě ke společenskému vlastnictví, k socialistickému vztahu k práci, k uvědomělé kázní, k socialistickému vlastenectví a proletářskému internacionalismu, zejména k přátelství s lidem SSSR, k solidaritě s bojem revolučních sil proti imperialismu. Nedílnou součástí těchto cílů je důsledný boj proti nacionalismu, proti náboženským přežitkům a všem projevům buržoazní ideologie a antikomunismu.*¹²⁷

Když se v textu zorientujeme, lze v této první zásadě spatřovat plánovité a plné uplatnění propagandistických prostředků – sdělovací prostředky, závody, společenské organizace. Ty zajišťovaly různorodost ideologického působení a sdělení. Občanům tedy mohla být ideologie podsouvána nejen ve škole (zde hlavně), ale také v dalších oblastech jejich života (kulturní, profesní, ...). Sám dokument sdělovacím prostředkům přisuzoval velkou „zodpovědnost za výchovu mládeže i dospělých [...] Jejich výchovný vliv je velmi silný, a proto tím více jsou vázány povinností podřizovat své působení obecným cílům komunistické výchovy.“¹²⁸ K jejich využití bylo třeba také jisté kontroly, aby se zajistila dostatečná a potřebná úroveň ideologické práce. Do konce roku 1974 byly provedeny kontroly plnění usnesení PÚV KSČ ke kádrové a personální práci v Československém filmu, Československé televizi a Československé tiskové kanceláři Ústřední kontrolní a revizní komisi KSČ (ÚKRK KSČ).¹²⁹

Z dalšího mimoškolního působení (které je ale na školu silně navázáno) je vhodné se zastavit u kulturně osvětových zařízení. Zasedání ÚV KSČ z října 1973 k ideologickým otázkám upozornilo na „význam práce kulturně osvětových zařízení při výchově nového socialistického člověka. Jde o oblast, která představuje značně široký potenciál politického působení na široké masy a současně jim dává bohaté možnosti kulturního využití. Zahrnuje řadu zařízení, jako kulturní a osvětová střediska, kulturní domy,

¹²⁷ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 14–15

¹²⁸ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 65

¹²⁹ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 105, ar. j. 105, list 4

divadla, kina, závodní kluby, redakce tisku a rozhlasu, knihovny, osvětové besedy, muzea, galerie, památníky, parky kultury, národní parky, a další.“¹³⁰

U větších kulturně osvětových zařízení byla kádrová evidence vedena poctivěji, zajišťovali ji ředitelé a měli na starost v ideálním případě evidovat každého zaměstnance. Konzervativní vedení strany s výsledky však spokojeno nebylo. Problém, na který narážela 100. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 4. ledna 1973, byla nedostatečně vedená kádrová evidence i zde, v těchto zařízeních, především chybějící záznamy o postoji a činnostech zaměstnanců z krizových let 1968-69, z některých spisů nebyla zřejmá ani zpráva o ztrátě členství v KSČ.¹³¹

Ideologické působení bylo spojeno i s okázalými oslavami a vyzdvihováním kádrově prověřených a propagandisticky schopných zaměstnanců. Rok 1974 byl rokem již probíhající normalizace, která se odrážela v mnoha oblastech života československé společnosti. Ideologické působení vládnoucí strany se po nechtěné liberalizaci v 60. letech snažilo nadále upevňovat a sjednocovat názory občanů a jejich smýšlení. Právě v tomto roce k tomu byly vybrány oslavy těchto významných akcí: 30. výročí Slovenského národního povstání a 25. výročí založení Pionýrské organizace Socialistického svazu mládeže, které se v oblasti školství významně promítlo do oslav Dne učitelů. Tento pedagogický svátek byl na nejvyšší úrovni plánován předsednictvem ÚV KSČ 25. února 1974. Jeho využití pro propagandistické a ideologické účely ilustrují například tyto úryvky z důvodové zprávy: „*Jubileum bude podnětem k prohloubení výchovy žáků a studentů k socialistickému vlastenectví, k upevňování vědomí bratrského vztahu mezi národy našeho socialistického státu, k prohloubení výchovy mládeže k proletářskému internacionalismu.*“¹³², „*Toto vysoké ocenění přispěje také k posílení vědomí pedagogů, že činnost pionýrských a svazáckých organizací je významným pomocníkem ve výchovné práci školy a nezbytnou součástí socialistické výchovy na škole. Bude podnětem k dalšímu rozšiřování řad těch pedagogů, kteří uvědoměle a obětavě přispívají k vytváření optimálních podmínek pro práci pionýrských a*

¹³⁰ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 105, ar. j. 105, list 14

¹³¹ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 105, ar. j. 105, list 16

¹³² A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 109, ar. j. 111, list 5

svazáckých organizací na školách a k rozšiřování mimotřídní a mimoškolní výchovné činnosti. ¹³³

Při tomto významném pedagogickém dnu nešlo pouze o ideologickou výchovu, která by směřovala k podsouvání hlavního politického diskurzu společnosti mládeži, ale také o její ekonomické aktivizování: *„Oslavy Dne učitelů 1974 přispějí k prohloubení spojení školy s výrobou a životem socialistické společnosti, zejména k účinnějšímu využití konkrétních forem spolupráce se závody a JZD ve výchově a výuce.*“ ¹³⁴

Jak sami můžeme vidět, platforma pro ideologické působení byla v tomto směru velmi široká. Problémem se opět mohl jevit nedostatek kádrově schopných pracovníků, kteří by propagandistický potenciál těchto zařízení dokázali využít pro zájmy KSČ. Stav organizovanosti pracovníků kulturně osvětových zařízení se pohyboval celorepublikově od 6% do 10%. Také přetrvával stále značný počet pracovníků, kteří nebyli členy strany nebo byli dokonce z KSČ vyloučeni. Kontrola o ideologické schopnosti se prováděla vždy shora – za kádrovou práci místních, okresních a krajských zařízení odpovídaly příslušné národní výbory, u nichž byl ale v oblasti školství problém, protože měly ve své evidenci zpravidla ředitele škol a tím to končilo. ¹³⁵ Situace tedy byla politicky nepříznivá především u menších zařízení. ¹³⁶

¹³³ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 109, ar. j. 111, list 6

¹³⁴ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 109, ar. j. 111, list 6

¹³⁵ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 105, ar. j. 105, list 15

¹³⁶ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 105, ar. j. 105, list 17

5.3 POLITICKÉ VZDĚLÁVÁNÍ A STRANICKÁ ORGANIZOVANOST

Studium na učitelské fakultě (či na jiném typu škol vzdělávajícím budoucí pedagogy a vychovatele) bylo sice základem učitelské profese, ale jejich další rozvoj měl probíhat i po dokončení studia, zvláště z hlediska politického. Typů dalšího vzdělávání, které se tehdy nabízely, bylo mnoho – od dobrovolného až k postgraduálnímu studiu. Politicky nejdůležitějším se jevílo další ideově-politické vzdělávání, do něhož se ve školním roce 1972/73 zapojilo 69 995 učitelů I. cyklu a 15 218 učitelů II. cyklu v ČSR. Na Slovensku absolvovalo v tomto období další ideově-politické vzdělávání 46 506 učitelů I. cyklu a 9 956 učitelů II. cyklu.¹³⁷

Jednou z možností, kde bylo v době normalizace možné získat politické vzdělání vedoucí k lepšímu kariérnímu růstu, byl tzv. VUML - oficiálním názvem Večerní univerzita marxismu-leninismu, založená v normalizačním roce 1970. Šlo o externí tříletou formu vysokého stranického vzdělávání, které bylo ukončeno vysvědčením. Ústav se dělil do čtyř ročníků, v nichž se postupně vyučovaly dějiny mezinárodního dělnického hnutí, marxisticko-leninská filosofie, politická ekonomie a vědecký komunismus. Podobným typem školy byla také Vysoká škola politická ústředního výboru Komunistické strany Československa, založená roku 1953 pro potřeby stranického vzdělávání. Plnila funkci nejvyššího stranického vzdělávání a její absolventi po dokončení studia získali doktorský titul RSDr. – tzn. doktor sociálně politických věd. Studium bylo denní a trvalo čtyři roky. Tyto stranické univerzity byly cíleny jako rezervoár schopných kádrů, kteří po jejich dostudování mohli být umístěni na místo v politické nomenklatuře (kontrola řídících a vedoucích pozic v celém profesním životě společnosti – průmysl, zemědělství, zdravotnictví, školství, bezpečnost atd.).

Ideologickou důležitost stranického vzdělávání charakterizuje např. problém s kvalifikací učitelů na vyučování občanské výchovy. Na školách I. cyklu jich tuto aprobaci mělo pouze 20%, a protože se jednalo o předmět nadmíru důležitý, shrnující

¹³⁷ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 96

život socialistického člověka ve společnosti směřující ke komunismu¹³⁸, ministerstva školství ČSR i SSR zavedla zkrácené formy studia této aproby na pedagogických fakultách, a zároveň pro podpoření počtu ideologicky loajálních učitelů občanské nauky aproby přiznala také „absolventům Vysoké školy politické, večerních universit marxismu-leninismu a absolventům alespoň tříměsíčních internátních stranických škol.“¹³⁹

V souvislosti se stranickým vzděláváním je třeba zmínit také stranickou organizovanost. Absolventi vysokých stranických škol bývaly zpravidla po dokončení studia u svého zaměstnavatele zařazeni jako instruktoři nižší formy politického vzdělávání (vedle své pracovní odbornosti). Jednalo se o různé stupně ideologického vzdělávání pracujících v rámci základních organizací KSČ, ROH a SSM. Právě tyto základní organizace zajišťovaly stranickou organizovanost na nejnižší úrovni. Hierarchie komunistických organizací byla taková (sestupně podle nadřazenosti): sjezd KSČ – ÚV KSČ (ústřední výbor) – KV KSČ (krajský výbor) – OV KSČ (okresní výbor) – ZO KSČ (základní organizace). Tyto stranické organizace byly v daném území nejvyšší rozhodující instancí a podléhaly pouze vyšší stranické organizaci.¹⁴⁰

Organizovanost na vysokých školách v ČSR a SSR příliš nelišila – průměrně bylo k 1. 3. 1972 15% všech vysokoškolských zaměstnanců organizováno v KSČ (učitelé průměrně až 31%). Třídní původ učitelů byl většinově z řad inteligence (61,3%), nebo dělnický (23,4%), dlouhodobým stranickým školení prošlo necelých 6% učitelů (učitelů – komunistů jen 3,7%). Stále nejhůře z hlediska politické spolehlivosti na tom však bylo studentstvo – z celkového počtu studentů bylo téměř dva roky po konsolidačním procesu jen 1,11% organizováno.¹⁴¹ Malá organizovanost a snaha o zajištění větší loajality vůči režimu souvisela s prací ústředních rozmisťovacích komisí, které působily na ministerstvech školství, a které v součinnosti s rozmisťovacími komisemi přímo na fakultách koordinovaly dislokaci absolventů.¹⁴²

¹³⁸ Učební osnovy pro ZŠ: 6. ročník – Žijeme v socialistické vlasti, 7. ročník – Socialistická společnost, 8. ročník – Socialistický stát, 9. ročník – Socialistický člověk

¹³⁹ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 86

¹⁴⁰ KABELE, Jiří, ed. *Výklady vládnutí v reálném socialismu: (dědictví VI)*. Praha: Matfyzpress, 2004. ISBN 80-86732-31-2.

¹⁴¹ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 74-78

¹⁴² A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 95

Školy I. a II. cyklu na tom byly z hlediska politické loajálnosti lépe. Stranická organizovanost v průměru dosahovala 20,6% s tím, že mezi kraji i jednotlivými kategoriemi školských pracovníků byl značný rozdíl. Nejvíce členů či kandidátů strany bylo mezi pracovníky domovů mládeže a na středních odborných a odborných lesnických školách (přes 40%), více než polovina všech pedagogických pracovníků byla dělnického původu a přes 10% učitelů absolvovalo buď VUML, nebo internátní stranickou školu delší tří měsíců.¹⁴³

Údaj o členství v KSČ se v souvislosti s organizovaností na základních školách probíral také na předsednictvu ÚV KSČ v červnu 1973: „*Vážným nedostatkem je, že na některých základních školách neexistují dosud stranické organizace (jeden z návrhů doporučuje zřizovat stranické buňky již při 3 členech strany na škole). [...] S tím bezprostředně souvisí požadavek zpřísněného třídního a politického výběru na učitelské fakulty, jasného vymezení kritérií pro přijímání a zabezpečení uplatňování vedoucí úlohy KSČ i v přijímacím řízení.*“¹⁴⁴ Komunistické straně tedy šlo o zlepšení stranické organizovanosti na základních školách (ale i na další stupních), což se snažila řešit centralisticky skrze vzdělávání učitelů na jejích fakultách. Vidíme tedy, že nejvyšší vládnoucí vrstvy normalizačního vedení sázely na školu jako na výrazně propagandistický prvek v životě československých občanů, kde vstupní branou mělo být pokud možno co nejdůslednější ideologické prověření.

Data o účasti mládeže v Pionýrské organizaci SSM hovoří tak, že ve školním roce 1972/73 bylo v PO SSM organizováno „869 174 chlapců a děvčat, tj. 48% dětí pionýrského věku. [...] Organizovanost učňů a studentů středních škol v SSM činí v ČSSR 46,7%, organizovanost studentů vysokých škol ČSSR asi 33%.“¹⁴⁵ Organizovanost dětí nejrůznějšího věku v mimoškolních mládežnických organizacích byla značně vysoká – z části jistě šlo o pragmatickou snahu rodičů zajistit své ratolesti dobrý kádrový profil již v brzkém věku, ale velká část dětí přicházela do mimoškolních organizací především za zábavou a zapojením se do kolektivu. Podobně na tom byla například účast na spartakiádách, které někteří občané brali jako nutné zlo, ale mnoho

¹⁴³ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 78-80

¹⁴⁴ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 84, ar. j. 82, list 197-198

¹⁴⁵ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 104

cvičenců tuto sportovní akci mělo zafixovanou jako sešlost, při které se setkali se svými starými známými, vycestovali na výlet do Prahy a ještě něco udělali pro své zdraví. Mísil se zde tedy výchovně propagandistický účinek s obyčejnými lidskými zájmy.

5.4 PROBLÉMY IDEOLOGIZACE PO ROCE 1968

Ačkoliv normalizační postup byl tvrdý, nebylo možné ho prosazovat stoprocentně – mnoho kádrově nepřilíš spolehlivých lidí zůstávalo stále ještě v roce 1973 na svých postech a politické kontroly se tedy nemohly uplatňovat s ideální razancí. Hovoří o tom dokument projednávaný na předsednictvu ÚV KSČ, předložený M. Jakešem 21. prosince 1973: *„Jak vyplývá z provedené kontroly, v politickém složení mistrů odborného výcviku, vychovatelů a učitelů dochází k postupnému zlepšení, není však dosud zcela uspokojivé. Zejména u vychovatelů a učitelů je nízký počet členů strany. [...] Rozmístění komunistů je často nerovnoměrné. V některých učňovských zařízeních jsou ztíženy podmínky pro uplatňování vedoucí úlohy strany, protože při nich nejsou, vzhledem k malému počtu komunistů, stranické organizace a někde ani stranické skupiny. [...] Uvedený stav nutno posuzovat i z hlediska, že v řadě zařízení jsou zaměstnání pracovníci se zrušeným členstvím, často vyloučení z KSČ. Tito pracovníci se vesměs politicky neangažují za politiku strany.“*¹⁴⁶

Vysvětlením, proč tomu tak bylo, nám může být ekonomická rovina. Jak jsem se zmiňoval dříve, po důsledné konsolidaci byl problém s dostatečným počtem loajálních, kádrově prověřených pracovníků. Ale zároveň zde byla snaha dohnat deficit budovatelského nadšení dřívějších desetiletí, který ochabl výrazně především v 60. letech díky větší informovanosti veškerého obyvatelstva o chybách tehdejšího režimu. To způsobovalo zklamání z vládní politiky, pochyby nad správností prosovětské orientace socialismu a celkový úpadek ideologické práce v tomto desetiletí. V oblasti školství se o problému vštěpování ideologie po roce 1968 zmiňovala již 152. schůze předsednictva ÚV KSČ z 1. prosince 1969: *„[...]učitelé ve velké většině se dosud spíše podřizují dané linii, aniž pochopili její smysl. Jsou spíše ukázněni a dosud se obtížně vyrovnávají se silnými dezorientujícími emocionálními vlivy předchozích období, často vyjadřují v poměru k současné linii strany obavy, zda znovu nedojde ke změnám v hodnocení vývoje po lednu, a u části se projevují i hluboké otřesy ze zklamání, k čemu ve straně došlo, rezignace a nechť se angažovat, i když současnou linii politiky strany*

¹⁴⁶ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 105, ar. j. 105, list 7-8

*v oblasti své práce na školách respektují.*¹⁴⁷ Problém v nedostatečném počtu pracovníků, kteří by se hlásili na pozici učitele, tím méně třeba na pozici mistra odborného výcviku a vychovatele na učňovských školách byl v tom, že tyto profese byly hůře platově ohodnoceny (ideologická strana věci, tedy práce pro lid a budování socialismu, již tolik nepůsobila). Občané Československa nebyli zkrátka dostatečně motivováni pro tento druh práce a stávalo se, že odešli za lepší, do zcela jiného sektoru. Stejná zpráva (z 21. prosince 1973) na tuto situaci reagovala takto: „*Pokud jde o problémy získávání schopných pracovníků mistrů a vychovatelů, bylo při kontrole poukazováno, že učitelé jsou podstatně lépe placeni než mistři odborného výcviku a vychovatelé, což vytváří nespokojenost i menší zájem o tuto práci. Nižší odměňování mistrů odborného výcviku a vychovatelů je příčinou jejich časté fluktuace, ztěžuje výběr kvalifikovaných lidí pro tuto práci a tak se stává, že na tyto funkce jsou vybíráni i lidé s ne zcela vyhovujícími předpoklady.*“¹⁴⁸

Tedy vidíme, že režim si loajalitu nemusel vynucovat (či vštěpovat) pouze dalším politickým výcvikem občanů (ať již samostudiem, v rámci mládežnických organizací, ideově zaměřeným kulturním programem atd.), ale také ji československá vláda stimulovala cestami příjemnějšími a veskrze nutnými pro období začínající normalizace – například platovým zvýhodněním. Vládnoucí garnitura se snažila ekonomickou stránku využít pro ideologizační účely. V rámci celé společnosti se pravidelně dbalo na dobré platové ohodnocení dělnických profesí, kde ačkoliv diferenciací mezd byla mezi jednotlivými kategoriemi různá, platové ohodnocení (s nejrůznějšími sociálními a výkonnostními příplatky) zůstávalo nadále jedním z nejvyšších¹⁴⁹.

Tento fakt byl jasně cílený na určité profesní skupiny obyvatelstva a snažil se takto získávat jejich loajalitu a stimulovat pracovní výkon. Taková praxe byla běžná již v 50. letech, ovšem byla ku prospěchu a nezapomnělo se na ni ani v letech normalizačních, kdy bylo třeba více než v předchozích desetiletích podpořit souhlas obyvatelstva s vládnoucí stranou a její politikou skrze ekonomické stimuly. V rámci této politiky došlo ke schválení předsednictvem ÚV KSČ, vládou ČSSR a Ústřední radou

¹⁴⁷ SÚA – A ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 111, ar. j. 182

¹⁴⁸ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 105, ar. j. 105, list 9

¹⁴⁹ TŮMA, Oldřich a Tomáš VILÍMEK, ed. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. Česká společnost po roce 1945, str. 33

odborů nového systému odměňování učitelů a vychovatelů škol a výchovných zařízení I. a II. cyklu, jenž vešel v platnost 1. října 1971: „*Platová úprava učitelů a vychovatelů škol a výchovných zařízení I. a II. cyklu se týkala v ČSSR 208 000 pedagogických pracovníků, jimž byly zvýšeny platy v průměru o 230 Kčs měsíčně. Stala se rovněž jedním z významných podnětů pro zkvalitnění výchovně vzdělávací práce a důležitým stimulem pro politickou angažovanost a zapojení do kulturně politického života mimo školu.*“¹⁵⁰

V souvislosti se snahou o stabilizování (usazení) „učitelských kádřů“ v místech jejich působení, tzn. především na venkově, nastavil režim systém jistého finančního zvýhodňování těchto nepříliš populárních míst. Například národní výbory měly poskytnout učitelům a vychovatelům I. a II. stupně finanční pomoc při bytové výstavbě či při koupi rodinného domku. Bylo nařízeno poskytovat učitelům bezúročné podmíněně nenávratné půjčky na zajištění trvalého ubytování, a tím zajistit stabilizaci učitele ve venkovském prostředí.¹⁵¹ Těmito výhodami si režim mezi venkovskými učiteli udržoval popularitu, a zároveň pak ideologizovaný učitel mohl působit „pozitivně“ na své žáky v rurálních oblastech, které bývali (bývají) největší oporou komunistické (totalitní) moci.

Další ekonomickou motivací pro veškeré stávající zaměstnance školství měl být příslib přiznávání odborných učitelských hodností, které byly spojené s platovým postupem. Systém přidělování těchto hodností spočíval ve změně, kterou v již zmiňované zprávě o vývoji, současném stavu a dalších úkolech československého školství z 5. června 1973 předložil J. Fojtík: „*Základní stupně postgraduálního studia budou ukončeny komisionální zkouškou (způsobilostí), která prověří politickou, pedagogickou a odbornou úroveň učitelů po určité době jejich působení v praxi a [...] se kterou bude spojeno i přiznávání odborných učitelských hodností.*“¹⁵² V témže dokumentu bylo uvedeno, že podle rozboru v dosahování vědeckých hodností (které sloužily jak k profesnímu růstu, tak platovému přilepšení) byli v průměru úspěšnější učitelé – komunisté, než učitelé – nestraníci (hodnost doktora věd mělo o 1,1% více učitelů –

¹⁵⁰ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 97

¹⁵¹ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, ar. j. 78, list 97-98

¹⁵² A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 84, ar. j. 80, list 76-77

komunistů a u kandidáta věd byl tento rozdíl 13,5%)¹⁵³. Pokud tento výsledek porovnáme se stranickou organizovaností učitelů, která činila v průměru v obou republikách 30,9%¹⁵⁴, pak je jasné, že v získávání vědeckých vysokoškolských titulů byli preferováni straníci. To souviselo s jejich následným lepším platem, což zvyšovalo loajalitu jednotlivce vůči režimu a nestraníky nepřímou podbízelo ke vstupu do strany.

¹⁵³ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 84, ar. j. 80, list 72

¹⁵⁴ A – ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 84, ar. j. 80, list 70

ZÁVĚR

Cílem mé práce bylo přinést informace o obecné rovině školství v době počínající normalizace 70. let v Československu. Především šlo o rozpracování problematiky ideologizace školství. Pro pochopení této problematiky bylo nutné přiblížit širší historický kontext.

Ze studia literatury a pramenů vyplynulo, že škola prodělala od roku 1969 – 1974 výraznou změnu související s nástupem normalizace a příchodem konzervativních politiků do vedení strany. Zásadním obdobím byly roky 1969 – 1970, kdy probíhala tzv. konsolidace československého školství, která s sebou přinesla personální změny. Konkrétně šlo o propouštění množství nepohodlných školských pracovníků (obvykle na základě ztráty členství v KSČ a pro jejich působení před rokem 1969). Byli nahrazováni ideologizovanými členy komunistické strany a vedení státu se snažilo o ideologické působení v nejrůznějších oblastech života, zvláště ve školství. Tento proces byl podpořen československou společností, která zůstávala víceméně v pasivitě.

Ideologická výchova občanů byla významně řešenou otázkou v nejvyšší sféře KSČ a její konzervativní vedení prosazovalo dlouhodobé a systematické působení na společnost skrze školu, ale také mimoškolně (mimoškolní aktivity učitelů, mládežnické organizace, kulturní sféra). Souvisela s tím kontrola pedagogů (jejich práce, postojů, ...) skrze politickou nomenklaturu a získávání si občanů platovou politikou, čímž si režim ruku v ruce s ideologizovaným školstvím zajišťoval loajalitu pedagogických pracovníků.

Výsledky ideologického působení a kádrové politiky nebyly tak příznivé, jak si samotné předsednictvo ÚV KSČ představovalo. Zůstával tak prostor jak pro nepříliš angažované občany, tak i pro nečleny KSČ, kteří díky svému vzdělání a odbornosti nastupovali na pozice, kde by vládnoucí strana ráda viděla kádrově prověřené členy strany.

Důsledkem politiky státu na přelomu 60. a 70. let došlo k přerušení studijních styků se západními zeměmi a školství se dle stanovisek KSČ přeorientovalo opět na Sovětský

svaz. To přineslo přebudování našeho školského systému podle sovětského vzoru, změny se tak promítly i na studijní úrovni.

SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ

Seznam primárních pramenů:

NÁRODNÍ ARCHIV, *fond Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971* (02/1)

NÁRODNÍ ARCHIV, *fond Předsednictvo ÚV KSČ 1971-1976* (02/1)

Citace z archivního materiálu STÁTNÍHO ÚSTŘEDNÍHO ARCHIVU, *fond 02/1, sv. 143 + sv. 111 a fond 02/7, sv. 10* byly převzaty z publikace OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ a Karel BOLOMSKÝ. *Svědectví o duchovním útlaku 1969-1970: dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1993. Historia nova, sv. 2. ISBN 80-85800-14-4., 134 s.

Seznam literatury:

HOPPE, Jiří a Miloš BARTA, *ed. Úloha Alexandra Dubčeka v moderních dějinách Československa: sborník z konference konané 19. listopadu 2001 v Praze*. Praha: Masarykova dělnická akademie, 2002. ISBN: 8023899279, 134 s.

ADAMEC, Jan, KALOUS, Jan a Jiří KOCIAN, *ed. Český a slovenský komunismus (1921-2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, ISBN: 978-80-87211-70-0, 459 s.

BOYNE, Walter J. *Air warfare: an international encyclopedia*. Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, 2002, ISBN: 1576073459, 771 s.

BRZEZINSKI, Zbigniew a Carl J. FRIEDRICH. *Totalitarian dictatorship and autocracy*. 2nd ed., rev. by Carl J. Friedrich. New York: Frederick A. Praeger, 1966, 454 s.

DURMAN, Karel, *Kreml a dvojí krize roku 1956*. In: Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie. Praha : Aleš Skřivan 11, č. 1-2, (2000)

FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998. Paprsek (Triáda). ISBN 80-86138-03-8, 216 s.

FITZPATRICK, Sheila. *Everyday stalinism: ordinary life in extraordinary times: Soviet Russia in the 1930s*. Oxford: Oxford University Press, 2000

GADDIS, John Lewis. *Studená válka*. V Praze: Sloart, 2006. ISBN 80-7209-843-8, 300 s.

JAREŠ, Jakub, Matěj SPURNÝ a Katka VOLNÁ. *Náměstí Krasnoarmějců 2: učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012, ISBN: 978-80-7308-426-4, 404 s.

JAREŠ, Jakub, Matěj SPURNÝ a Katka VOLNÁ. *S minulostí zúčtujeme: sebereflexe Filozofické fakulty UK v dokumentech sedmdesátých a devadesátých let 20. století*. Praha: Academia, 2014. Šťastné zítřky (Academia), ISBN 978-80-200-2345-2, 731 s.

JIRÁSEK, Zdeněk; ŠŮLA, Jaroslav. *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50 : 1*. Praha : Svítání, 1992, ISBN:80-900238-9-4, 164 s.

KABELE, Jiří, ed. *Výklady vládnutí v reálném socialismu: (dědictví VI)*. Praha: Matfyzpress, 2004. ISBN 80-86732-31-2, 124 s.

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA. Od X. do XI. sjezdu KSČ; usnesení a dokumenty UV KSČ. Praha: Státní nakl. politické literatury, 1958, 799 s.

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA. *Sborník vybraných dokumentů orgánů KSČ k ideologické a ideově výchovné práci*. Praha: Svoboda, 1979, 582 s.

MENCL, Vojtěch a Jan ADAMEC, KOCIAN, Jiří, ed. *Křížovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, ISBN: 80-206-0180-5, 400 s.

NÁLEVKA, Vladimír. *Kapitoly z dějin studené války*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997. ISBN 80-86130-00-2, 234 s.

OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ a Karel BOLOMSKÝ. *Svědectví o duchovním útlaku 1969-1970: dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1993. Historia nova, sv. 2. ISBN 80-85800-14-4., 134 s.

PETRÁŇ, Josef a Lydia PETRÁŇOVÁ. *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948-1968-1989)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, ISBN: 9788024629940, 1134 s.

STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. V Praze: Scriptorium, 2014, ISBN: 9788087271872, 449 s.

TŮMA, Oldřich a Tomáš VILÍMEK, ed. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. Česká společnost po roce 1945, ISBN: 978-80-7285-162-1, 288 s.

URBÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-1879-7, 234 s.

VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, ISBN: 978-80-7106-941-6, 432 s.

VEDRA, Vladimír a Jiří HENDRYCH. *Za komunistickou výchovu mladé generace. Usnesení ÚV KSČ o práci mezi mládeží*. Praha: Praha: ÚV ČSM, 1961, 44 s.

WEIGEL, George. *Svědék naděje: životopis papeže Jana Pavla II*. Vyd. 2. Praha: Práh, 2000, ISBN: 80-7252-035-0, 880 s.

GOLDMAN, Wendy Z. *Terror and Democracy in the Age of Stalin: The Social Dynamics of Repression*. Carnegie Mellon University, Pennsylvania, 2007. ISBN 9780521685092, 286 s.

ZOUNEK, Jiří, Michal ŠIMÁNĚ a Dana KNOTOVÁ. *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. ISBN 978-80-7552-493-5, 201 s.

Cesta k učitelství v socialistickém Československu pohledem pamětníků (in *Studia paedagogica*, roč. 21, č. 3, rok 2016

Seznam internetových zdrojů:

FRONTA.CZ

Směrnice č. 21: Operace Barbarossa. *Fronta.cz* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.fronta.cz/dokument/smernice-c-21-operace-barbarossa>

Směrnice č. 32: Přípravy na období po operaci Barbarossa. *Fronta.cz* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.fronta.cz/dokument/smernice-c-32-pripravy-na-obdobi-po-operaci-barbarossa>

ČSÚ

Výsledky voleb do Národního shromáždění v roce 1935 na území České republiky. *Český statistický úřad* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536128/422008k014.pdf/0085a993-b888-41dd-ab38-fbf69a98a918?version=1.0>

PSP ČR

Ústavní zákon o československé federaci. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=143&r=1968>

Zákon o základní úpravě jednotného školství (školský zákon). *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=95&r=1948>

Zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon). *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=31&r=1953>

Zákon o národních výborech. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=65&r=1960>

Zákonné opatření předsednictva Národního shromáždění o pedagogických fakultách. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=166&r=1964>

Vládní nařízení o pedagogických institutech. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=87&r=1962>

Zákon o opatřeních v soustavě základních a středních škol. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=63&r=1978>

Zákon o táborech nucené práce. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=247&r=1948>

Zákon o národním pojištění. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=99&r=1948>

Zákon o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=84&r=1968>

Volby 1946. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: http://www.psp.cz/files/pk/volby_1946.pdf

Předpis 20/1965 Sb. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=20&r=1965>

Ústava Československá socialistické republiky 1960. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html

Ústava Československé republiky 1948. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html

Vládní návrh zákona o základní úpravě jednotného školství. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1145_01.htm

TOTALITA.CZ

Košický vládní program. *Totalita.cz* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/txt/txt_kvp.pdf

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. *Totalita.cz* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/txt/txt_pouceni.php

SMLOUVA mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Svazu sovětských socialistických republik o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky. *Totalita.cz* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://totalita.cz/txt/txt_smlouva68.php

Vězeňství: Tábory nucených prací v Československu. *Totalita.cz* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/txt/txt_zakon_1948-247.pdf

THE WORLD BANK

The Gross Domestic Product of Czechoslovakia, 1970-1980. *The World Bank* [online]. Washington [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/944341468771717484/pdf/multi0page.pdf>

KNOEMA

Czechoslovakia - GPD per capita. *Knoema* [online]. Washington [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <https://knoema.com/TEDOLLPCD2012Jan/total-economy-database-output-labor-and-labor-productivity-country-details-1950-2011-january-2012?tsId=1005030>

OPEC

OPEC share of crude oil reserves, 2015. *OPEC* [online]. Vídeň [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm

ARMÁDNÍ NOVINY

Americké taktické jaderné zbraně v Evropě. *Armádní noviny* [online]. Štáblovice [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.armadninoviny.cz/americke-takticke-jaderne-zbrane-v-evrope.html>

GLOBALSECURITY.ORG

Weapons of Mass Destruction. *Globalsecurity.org* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.globalsecurity.org/wmd/systems/b61.htm>

ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR

Dopis pěti komunistických a dělnických stran ústřednímu výboru KSČ: Rudé právo, ročník 1968. *Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/7/19/1.png>

Konference čs. komunistů v Moskvě: Rudé právo, ročník 1968. *Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/3/28/7.png>

Rudé právo: Gangsterský únos čs. letadla, ročník 1970. *Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.* [online]. Praha [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1970/6/9/1.png>

IVANSTAT

Gross Domestic Product (GDP) in Czechoslovakia. *IvanStat* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://stat.kushnir.mk.ua/en/gdp/cs.html>

Gross Domestic Product (GDP) in Hungary. *IvanStat* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://stat.kushnir.mk.ua/en/gdp/hu.html>

Gross Domestic Product (GDP) in Poland. *IvanStat* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://stat.kushnir.mk.ua/en/gdp/pl.html>

Gross Domestic Product (GDP) in Romania. *IvanStat* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://stat.kushnir.mk.ua/en/gdp/ro.html>

MACROTRENDS

Crude Oil Prices - 70 Year Historical Chart. *Macrotrends* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart>

COUNTRY-DATA.COM

Soviet Union - Trade with Western Industrialized Countries. *Country-data.com* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-12794.html>

EPRAVO.CZ

Pracovní řád pro pedagogické pracovníky a ostatní pracovníky škol a školských zařízení, pro které plní úkoly organizace vyplývající z pracovně právních vztahů národní výbor. *Epravo.cz* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=36645&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta
M. Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Evidenční list žadatelů o nahlédnutí do listinné podoby práce

Jsem si vědom/a, že závěrečná práce je autorským dílem a že informace získané nahlédnutím do zveřejněné závěrečné práce nemohou být použity k výdělečným účelům, ani nemohou být vydávány za studijní, vědeckou nebo jinou tvůrčí činnost jiné osoby než autora.

Byl/a jsem seznámen/a se skutečností, že si mohu pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny závěrečné práce, jsem však povinen/povinna s nimi nakládat jako s autorským dílem a zachovávat pravidla uvedená v předchozím odstavci tohoto prohlášení.

Poř. č.	Datum	Jméno a příjmení	Adresa trvalého bydliště	Podpis
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				